

Vijf lezingen over 'Koning David'¹

Tweede lezing: Willem de Zwijgerkerk 21 maart [1945] 6.15 uur. Spreker: Dr. K.H. Miskotte

“Uitverkoren en gezalfd”

Gezang 147: 1, 2.

Schriftlezing: 1 Samuel 16: 1, 4-7, 10-16, 21-23.

Mijn vrienden,

Wij gaan vanavond even terug in de geschiedenis en vragen ons af wat er lag achter de ontmoeting van David met Goliath. Wij willen spreken over de ‘uitverkiezing’ en de zalving van ‘Koning David’.

Koning David... Koning is hij reeds lang vóór hij de kroon draagt, reeds lang vóór hij erkend is en regeermacht oefent, want hij is gezalfd. Zeer in het verborgene weliswaar, maar met het hoogste gezag dat toentertijd bestond.

En als wij over die zalving gaan nadenken, dan moeten wij goed vasthouden hoe bijzonder het is dat in Israël geen koning is die God op aarde is, ook niet een godskoning of een Koning-god die er maar is en is, dat er evenmin in Israël een dynastie is, die maar blijft en blijft, terwijl aan de andere kant David niet een of ander individu is, niet een avonturier, een eigenwillig *Führer*, een streber... maar dat op hem gedruppeld wordt de heilige olie, incidenteel, in een bepaald ogenblik, actueel geladen met de actualiteit van Gods uitverkiezing. Dat druppelende dat uit de oliehoorn komt herinnert ons aan het transcendente, aan de vrijheid van God, zoals Hij over de rijken en de tronen en over de wáre politiek beschikt.

Men kan het ook zo zeggen: het is alles genáde! Een veel misbruikt woord, maar dat hier goed past. Wil het een koning zijn bij de gratie Gods, dan betekent dat dat de genade, dus het wezenlijke van Gods binnenste, er iets mee te maken heeft.

Intussen, en dat mogen we nog wel eens met nadruk zeggen, genade leidt niet tot een prettig leven, het bereidt de mens en ook de vorst tot een nieuwe gehóórzaamheid. De gezalfdde van de Heer te zijn, ach, dat kan men eigenlijk niet eens begéren, want zou men dat doen, dan zou men eigenlijk niet eens weten wát men begeerde.

Daarom gaat het hier ook zo stil aan toe. ‘Een’ messias, niet dé Messias, maar een voorbeeld, een voorloper, een voorafschaduwing van de Messias. ‘Een’ messias is een verborgen mensenkind, een mensenkind dat apart gehouden, terzijde gehouden wordt voor een bepaalde dienst waarin God Zichzelf verheerlijkt.

Maar nu komen de moeilijkheden en daarmee de duisterheden, doch ook de pracht van het stuk van vanavond. Want er is immers reeds een gezalfdde van de Heer, Saul!, die op een

¹ Dit is de ‘volledige’ tekst van vijf van de negen teksten (lezingen 2 t/m 6) uit de cyclus over *Koning David*, gehouden maart-mei 1945. De syllabustekst van de volledige reeks verscheen in *Verzameld Werk 15*. Utrecht: Kok Boekencentrum 2022. Om redenen van consistentie werden deze teksten daar niet in verwerkt, maar werd besloten ze digitaal wel ter beschikking te stellen. De teksten zijn getypt overgeleverd door een onbekende typist. Wel is zichtbaar dat het dezelfde typemachine betreft als die voor *Balans van de Oorlog* is gebruikt (zie VW 15).

bijna even geheimzinnige wijze, door dezelfde autoriteit Samuel, in dezelfde heilige handeling, met dezelfde stilte en nadruk aan God en aan het rijk en aan de toekomst verbonden is, aan dat rijk dat een beeld is van het komende Christus-rijk.

En nu is Saul verworpen! ... Zo vrij is God! Betekent dit nu dat de zalving wordt herroepen? Betekent het dat hij nu verder geen gezag meer heeft, en dat de mensen die een blik hebben gekregen op zijn verworpen staat zich kunnen onttrekken aan zijn zeggenschap? Of is het dit, dat hij innerlijk in zijn roeping wordt gelogenstraft en, om zo te zeggen, in zijn menselijke waardigheid vernietigd? Nee, dat alles betekent het niet.

Als hij verworpen wordt, dan wordt hij niet als mens verworpen en niet als godszoeker, maar dan wordt hij verworpen daarin dat hij geen kóning meer zijn kan in Israëel, niet meer het beeld van dé Messias kan zijn, de samenvatting van die gerechtigheid die heenwijst naar de uiteindelijke Gerechtigheid. Dát kan hij in Israëel niet meer zijn...

Schijnbaar was het maar een kleinigheid waardoor Saul verworpen werd. De koning heeft priester gespeeld en heeft, toen Samuel op zich liet wachten, offers gebracht, verzoening gedaan voor zichzelf en de zijnen. Hij is ongehoorzaam geweest, heeft de buit, de levende have van de Filistijnen gespaard en heeft de koning Agag niet belegd met heilige ban. Schijnbaar een kleinigheid, en toch... het symptoom van een afwijking in de diepten van zijn koningsziel.

En nu, dezelfde man, de grijze, wijze, ingewijde Samuel, die hem eenmaal gezalfd heeft in zijn jonge jaren, diezelfde man gaat heen en zegt hem aan dat zijn koningschap ten einde is. [1 Samuel 15: 26] Dan gaat hij heen, niet met vreugde in het hart, niet omdat hij beu is van die Saul. Integendeel, hij draagt leed om de verwerping van de grote man, die hij, nu jaren geleden, gezalfd heeft. Hij kan het maar niet verzetten dat dé gezalfde, hoewel hij de gezalfde blijft, niet lééft als een gezalfde, maar in strijd met zijn roeping zich heeft laten kennen. "De Here", zo zegt hij, "heeft heden het koningschap over Israëel van u afgescheurd en heeft het aan uw naaste gegeven, die beter is dan gij". [15: 28] "Beter is dan gij" ... Hij weet nog van niets, hoe kan hij dan weten dat die beter zal zijn, in welk opzicht "beter"? ... In *politiek* opzicht! ... Ieder het zijne te geven, dé grote kunst die wij allen maar slechts kunnen benaderen... Maar als iemand God niet het Zijne geeft, hoe zal die mens aan de naaste, elk in zijn orde en rang, het zijne geven?

Vers 1. "Toen zei de Heer tot Samuel: Hoe lang draagt gij leed om Saul, die Ik toch verworpen heb, dat hij geen koning zij over Israëel? Vul uw hoorn met olie en ga heen..." En zo, geleid door inspiratie of intuïtie, als wij het werelds willen zeggen, of *feeling*, gaat Samuel dat andere beginnen, dat andere dat men eigenlijk niet kan beginnen, want er kan toch maar één gezalfde van de Heer tegelijk zijn? Inspiratie, intuïtie, *feeling*... zo schijnt het en moet het schijnen van de zijde van de mens beschouwd. Maar de Bijbel zegt... achteraf: "De Heer zei". "Ik zal u zenden tot Isai, in Bethlehem, want Ik heb Mij een koning onder zijn zonen uitgezien". Ik heb er zo naar gekeken dat Ik hem eruit getild heb met Mijn creatieve blik. Daar in Bethlehem is iemand uit-gezien, uit-verkoren. Waarom? Was het zo'n vroom gezin, dat van Isai? Was het soms een "beter" gezin dan dat van Saul? Ach nee, zo denken wij mensen altijd..., maar het is zo dat wij steeds wanneer wij over uitverkiezing gaan spreken met elkaar en wanneer we ons open en naakt willen stellen voor de open en naakte tekst, dat wij altijd weer opnieuw moeten leren dat deze onze vrome maten hier niet opgaan. De

Roomsen hebben het over ‘moeten’ in dit verband. Maria móet heilig zijn, want anders was ze niet uitverkoren om de moeder van de Heer te zijn. Eeuwig en altijd willen de mensen een grond zoeken *in* de mens, waarom die mens zou zijn uit-gezien.

Ziet, mijn vrienden, dat is de typische logica van hen die de vrije genade niet kunnen erkennen. Zo zijn wij in de diepte allemaal en bij tijd en wijle komt het weer naar boven. Men is niet eerst goed en op grond dáárvan uitverkoren door God. Nee, men wordt uitverkoren en daarom is men “goed”, dat is: geschikt. Zo is David straks goed, omdat hij geschikt wordt gemáákt voor een bepaalde dienst.

Samuel durft niet goed te gaan, hij aarzelt, denkt: Saul zal het horen, heeft zo overal zijn oren en ogen, hij zou mij kunnen doden. Zóver is het gekomen met deze ‘ideale’ politiek van het voor-messiaanse rijk. Het gaat hier bijna net zo toe als aan de heidense hoven waar intriges gesmeed worden om elkaar uit de weg te ruimen, waar men de gifbeker mengt en de dolk slijpt. Als Samuel dan toch eindelijk gaat, richt hij het zo in – hier speuren we een kleine list, ja, maar toch ook een diepe zin – dat er een offerfeest gehouden zal worden op het erf, op de dorsvloer van de hoeve in Bethlehem... “Neem een kalf van de runderen met u, en zeg: ik ben gekomen om de Here offerande te doen, en gij zult Isai ten offer uitnodigen, en Ik zal u te kennen geven, wat gij doen zult, en gij zult Mij zalven die ik u zeggen zal”. (*vers 2*) Offerfeest als ‘entourage’ voor deze nieuwe zalving!

Offeren is belijden: alles is geléénd en alles is verbeurd. Men drukt met het offer uit, met de daad, dus door de prijs-gave van een deel van de dingen die wij bezitten, dat het alles geléénd was en dat die genade nu weer verbeurd is door de wijze waarop wij de dingen hebben aangezien. Waarvoor offert men? Voor een sociaal doel, voor een betere zaak, voor een nuttig doel? Inderdaad, dat kan eventueel. Dat is de manier waarop, niet ten onrechte, het Europese idealisme, dat dit uit de Israëlitische bronnen heeft opgehaald, heeft gedacht. Maar toch, mijn vrienden, is dit secundair! Als we offeren vragen we niet naar nut!

Ingehámerd moet ons worden – in ons, die het steeds en steeds weer vergeten – dat we offeren terwijl het géén ‘nut’ heeft. Daar worden slacht-offeren gebracht. God laat mij heer zijn over de dingen, maar beperkt mijn heer zijn over de dingen ook weer, en waar ik die beperking schend, daar zijn de dingen geschonden en geef ik ze Hem terug, in rouw over de schending van het leven. Niet de wereld wordt opgeofferd, zoals het boeddhisme ons leren wil, maar een deel van de wereld wordt opgeofferd, opdat die wereld zélf zou behouden blijven. Een deel van de dingen wordt losgelaten opdat het totaal ons zal worden her-geven. Daarom is het ook een offerféést, een ritus die niet somber is, maar een feest waarbij men zich verwondert dat het mag en dat het kan.

“Samuel deed nu hetgeen de Heer gesproken had, en hij kwam te Bethlehem” (*vers 4*). De oudsten van de stad komen hem dan bevend tegemoet. Het volk heeft in de laatste jaren wel gevoeld dat het achteruitgegaan is met de godsdienst in het land en zie, daar komt nu tot hen Samuel, de knecht van de Heer, een ingewijde, een man met grote macht, en men is bevreesd als deze man Gods plotseling tot hen komt. Daarom wachten ze hem aan de poort op en vragen hem: “Is uw komst met vrede?” “Hij dan zei: met vrede”... “ik ben gekomen om de Here offerande te doen; heiligt u, en komt met mij ten offer” (*vers 5*).

“Heiligt u”, dat is zich apart stellen, zich laten wijden, zich laten uit-zonderen en af-zonderen, zoals men straks uit de dingen iets zal afzonderen om het toe te brengen aan de Heer en

Heerser over alle leven. Zo zondert men zichzelf af, om zich met die afgezonderde daad van het offer van binnenuit te kunnen verenigen.

Maar... dat offer geschiedt daar niet alleen op die dorsvloer. Nee, Samuel bedoelt: het geschiedt plaatsbekledend voor geheel Israël. Want de schuld die daar is, is niet alleen een schuld van Saul – zo eng liggen de dingen niet – maar een schuld van het gehele volk. Er is eigenlijk geen schuld van de vorst die ook niet de schuld van het gehele volk is.

Dan geschiedt daar op dat feest een zalving. Isai's zonen komen binnen, één voor één. De charismatische *Führer* is in een spanning die de anderen zó niet delen, want zij komen tot het offer, maar hij... hij komt ook om te ontdekken wie uitverkoren is.

“En het geschiedde, toen zij inkwamen, zo zag hij Eliab aan” (*vers 6*). Samuel is getroffen door diens rijzige gestalte, doet hem denken aan Saul – ja, beslist, hij lijkt op hem, hij is het, denkt hij: “Zekerlijk is deze voor de Here, Zijn gezalfde”. Hij laat zich foppen en maakt zich gereed om de heilige handeling aan deze jongen te voltrekken. “Doch de Here zei tot Samuel: zie zijn gestalte niet aan, noch de hoogte van zijn statuur, want Ik heb hem verworpen” (*vers 7*). Als hier staat: verworpen, betekent het: niet verkoren voor deze bestemming, voor wat Ik Mij denk.

Dit is een eenvoudige, en toch tegelijkertijd ook zeer moeilijke Schriftplaats. Men kan het ook zo vertalen: de mens ziet slechts in de ogen, ziet de ander in de ogen – en dat is op zichzelf al heel diep – maar de Heer ziet in het hart, en dat is toch nog heel wat dieper dan de psychische gesteldheid van de mens. Het hart is toch dat waar hij in een staat van toekeer of af-keer jegens zijn Schepper verkeert. We kunnen hier echter ook lezen, en dit is naar het mij voorkomt het meest waarschijnlijke: de mens ziet met zijn ogen, maar de Heer ziet met Zijn hart. Als je met je ogen kijkt, en je doet dat heel goed, dan kijk je eigenlijk al zo'n beetje met je hart, want dan zijn de ogen het instrument van je hart. Zie je iemand werkelijk met je hart, dan ben je al bezig hem uit te verkiezen op de een of andere wijze. Maar in het algemeen gesproken hebben wij die creatieve blik niet. Daarom is het wel een aangrijpend beeld dat de Schrift ons hier brengt, als dit op God wordt overgedragen, dat Hij een mens, en nog een mens, en nog een, en nog een aanziet met het hart.

“Toen riep Isai de tweede zoon, en deed hem voorbij het aangezicht van Samuel gaan, doch hij zei: deze heeft de Heer ook niet verkoren” (*vers 8*). En zo gaat het door, de een na de ander, zeven zonen, maar geen van allen is het. Dan roept Samuel, in verveling misschien: “Zijn dit al de jongelingen?” (*vers 11*) Ja, dit zijn allen die naar een “bezonnen” inzicht in aanmerking komen. En ja, er is er nog wel een, “de kleinste is nog overig”, en die past op de kudde – want weiden is eigenlijk een veel te wijd woord voor zo'n hummel. “Zend heen en laat hem halen; want wij zullen niet rondom aanzitten – aan dat offer dat daar plaatsbekledend voor geheel Israël geschiedt – totdat hij hier zal gekomen zijn”.

Dan komt David binnen. “En de Here zei: sta op, zalf hem, want deze is het” (*vers 12*). Die kleine, doodverlegen, roodachtige jongen met zijn lieve ogen, die jongen waar niemand mee rekende, waar zeker een man als Saul niet mee rekende of een van zijn rijksgroten, maar waar ook Isai zelf niet en Samuel zelf niet mee rekenden, die is het!

“Want het dwaze der wereld heeft God uitverkoren, opdat hij de wijzen beschamen zou; en het zwakke der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij het sterke zou beschamen; en het

onedele der wereld, en het verachte heeft God uitverkoren en hetgeen niet is, opdat Hij hetgeen iets is, te niet zou maken; opdat geen vlees, geen mensenkind zou roemen voor Hem" [1 Cor. 1: 27-29].

"Toen nam Samuel de oliehoorn en hij zalfde hem in het midden van zijn broederen" (*vers 13*). "En de Geest van de Heer werd vaardig over David van die dag af en voortaan." "Geest van de Heer" moet u niet al te geestelijk denken. Het is de drijvende kracht tot een opbruisende, zij het getemperde geestdrift die tot de daad schrijdt. De Geest van de Heer, dat is de opbruisende inspiratie om dáden te stellen. Het is niet een zaligmakend inzicht, of een 'gevoel', of een overgave, maar iets zeer activistisch. Natuurlijk stamt die geestdrift uit het besef van een verkiezing, van een beminde, een geroepene tot het rechte regeren te zijn, het besef van onverdiend verkoren te zijn.

De Geest van de Heer: dat is ook de Geest van de vrijheid die mensen gebruikt..., maar in vrijheid. De Geest laat aan zo'n mens voelen: Ik gebruik je, maar heb je eigenlijk niet nodig, kan best buiten je. En juist dát, dat je overbodig weten en dat je toch weer niet overbodig geacht wordt, juist dat enthousiasmeert.

Praktisch beduidt het dat, om het gemenebest te dienen als de eerste dienaar van de staat, men zulk een geestdrift nodig heeft. Het is de geestdrift die tot klaarheid leidt aangaande de grondwet die ligt onder alle grondwetten. Het is de geestdrift waardoor men wordt aangemoedigd die grondwet van de Heer in het politieke leven, dat is in het leven van de samenleving toe te passen en door te geven. Dit is 'mannenwerk' en het kan alleen geschieden door benadering. Maar geschieden móet het.

"En de Geest van de Heer week van Saul" (*vers 14*). Er ontstaat een leegte, waar de mens Saul niet alleen zijn bestemming voelt vergaan, maar ook aan zijn bestemming ontvalt, aan zijn doel voorbij leeft, zichzelf als koning óver-leeft. En dat negatieve, dat lege wordt tegelijk de broedplaats van alle melancholische gedachten. Het hele leven verliest zijn zin als de roeping wordt gemist, als de gezalfde, hoewel hij gezalfde blijft, verworpen wordt. En de geesten die die leegte vullen zijn, in tegenstelling tot de Geest van de Heer die vrijmaakt, geesten die de mens verkrachten. En met name in de staat. In een heidense staat blijft de regering aan, naar de wet van Meden en Perzen, tot deze uit de weg geruimd wordt. Veel erger wordt het wanneer een staat eenmaal "christelijk" geweest is en zich daarvan meent los te moeten maken. Als daar dan niet meer geloofd wordt, als zo'n volk niet meer gelooft, dan ontstaat er een vacuüm, een leegte, broedplaats voor allerlei melancholie. Dat is ons Europees lot. Wij kunnen niet meer een ongebroken heiden zijn, zoals de antieken dat waren, omdat wij door Christus eenmaal uit die baan geslagen zijn. Voelen wij dan dat wij verworpen worden, dan kunnen wij alleen in deemoed erkennen dat het verdiend is geweest. Maar doen wij dit niet, dan blijft ons alleen de rebellie over, dan kunnen we alleen nog maar met alle middelen die we bedenken kunnen – en dat zullen dan de heidense methoden zijn, want andere heeft de mens niet – toch de gezalfde blijven spelen. En het is in zo'n rebellie dat bijvoorbeeld straks ook het onheil over David wordt uitgebreed.

Saul komt in angst. Waarvoor? Voor een ritselend gordijn, een lispelend blad, het oog van een kind, bang voor alles en niets... hoewel hij toch niets weet van Davids zalving, hoewel hij toch blijft op zijn troon en niemand hem bedreigt. "Een boze geest van de Heer verschrikte

hem". En nu komen wij aan de diepste moeilijkheid van dit stuk, maar, naar ik geloof ook aan de grootste heerlijkheid ervan. De profetische geest van de schrijver heeft niet willen aannemen dat er vele goden en vele machten zijn, bijvoorbeeld een goede en een boze, maar... hij moest ons verhalen wat hier met Saul gebeurde. Hij heeft gesprongen en gewrongen, maar ten slotte kom hij er niet onderuit en zei: het is een boze geest, maar... een boze geest van de Heer!

Eén is God. "Hoor, Israël, hoort: de Here onze God is een enig Here!" [Deut. 6: 4] De éénheid van het heelal, de éénheid van het leven, de éénheid van het recht, de éénheid van de menselijke kennis rust op de eenheid van God. Zo moet hij Sauls melancholie toeschrijven aan, terugbrengen tot God, hoewel niet zo dat wij uit dat gebeuren alleen, dus wanneer we hiervan alleen wisten, zouden weten wie nu eigenlijk God is. Dát moeten wij reeds van elders weten. Maar dan zullen we ook zeggen: het was niet in de géést van God, nee, want die was juist van hem geweken, maar wat hem overkwam was toch van God. De in het Duits omgezette Hebreeuwse vertaling luidt: "*ein böses Geisten von Gott her begann ihn zu überstürzen*".² Een boze geest van God, vanuit God, stortte zich over hem.

Mijn vrienden, wij helpen elkaar niet en onszelf niet wanneer wij, omdat wij er niet verder mee komen, de Duivel hier ten tonele gaan voeren en eventueel een hele leer aangaande hem naar voren gaan schuiven. Dat is misschien wel goed, en in zekere zin ook nog Bijbels – hoewel het hier niet staat – maar ook achter die Duivel moeten wij weer vragen: wat zit hier nu achter van God? Men kan toch niet de duivel-gedachte – en als u wilt breiden we dit uit tot alle 'stelsels' en structuren dienaangaande – men kan die toch niet zó gaan gebruiken dat men de eenheid van het leven opscheurt? Hoe zit dat nu? Wat zit erachter?

Ik zou denken dat wij elkaar hier mogen wijzen op iets in de Bijbel waardoor die Bijbel nou juist dat onvergelykelijke boek is waardoor hij zich van alle andere boeken, ook van geestelijke boeken onderscheidt. Dingen die wij ervaren – niet iedereen, maar een enkele onder ons – werkelijk ervaren, namelijk dat de melancholie, dat de depressie, dat die levenswrevel iets te maken heeft met God, ja, met de vervreemding van God, maar toch ook positief van God, dat God wil dat wanneer je van Hem vervreemdt je er zo aan toe zult zijn,... ik zeg die dingen die wij ervaren, maar die wij niet zéggén kunnen, niet vertellen kunnen aan anderen, dingen die men zelfs niet aan zichzelf kan vertellen, over zúlke geheimzinnige dingen vertelt de Bijbel "zomaar". Dát is het onvergelykelijke dat, waar de vrijmacht van God niet wordt erkend en de deemoed niet komt, dat de achterdocht die daar de leegte gaat vullen, die eenzaamheid, dat paranoïde zich afscheiden van het leven, dat verwend zijn en zich vervolgd achten, dat eenzelvige en onwennige, die ouwelijke angst voor het leven, voor letsel en voor lawaai... dat dat alles van God komt.

Maar nog eens, we kunnen dit niet apart nemen en dan zeggen: dus hier kan ik God leren kennen. Nee, dit "van God" kunnen we alleen zeggen omdat we Hem reeds van elders kennen, omdat Hij zich reeds elders aan ons geopenbaard heeft. De Bijbel zegt ons: zo heeft Saul het ervaren... in ieder geval, de heilige schrijver, die profetisch de zaak achteraf duidt, spreekt: het was de Here die dit over Saul zond.

² 1 Samuel 16: 14 in de vertaling van Buber/Rosenzweig.

Vrienden, verstaan wij er niet iets van in het klein en in het groot in deze tijd? De verworpen gezalfde wordt een patiënt, als hij de verwerping niet aanvaardt. Zoals ook volken uitverkoren kunnen zijn voor een bepaalde ordenende taak, uitverkoren kunnen zijn om het geweten van een werelddeel te zijn, om anderen voor te gaan als een licht en als een leider. Dan, het behoeft maar om iets kleins of groots te zijn, en daar vervallen zij van hun zalving. Het imperium wordt hun ontnomen, het priesterlijke eveneens, verworpen worden zij uit die baan waarin ze eerst gesteld waren. Ziet, dan komt het erop aan of dat volk in deemoed erkent: het was genade en alles is verbeurd, of dat het dit niet doet. Dan moet het dóórgaan, doorgaan de gezalfde te willen spelen, waarmee het verzinkt in een duister broeden en in een doelloos, radeloos en grenzeloos woeden.

En dat is van God, dat zulke mensen, dat zo'n volk volslagen gék wordt. Het is tégen God en toch is het ván God dat men, als men tegen Hem is, zo tekeer moet gaan. Het is ván God dat daar gedemonstreerd wordt dat wie tégen Hem is zo leven en handelen moet om de nonsens van zijn ontijdige zelfhandhaving aan de dag te brengen, om te demonstreren dat degene die aangewezen is om messiaanse trekken te dragen plotseling door zijn gedrag al meer en meer anti-messias worden moet, anti-type in plaats van het type van Christus. En in het persoonlijke leven komt maar hierop aan dat wij daar Gód belijden, dat is niet de Natuur, niet het gegevene, niet het Lot. Maar wanneer ik God, de vader van onze Heer Christus, belijd, dan weet ik dat al wat ik heb, de bestemming, het doel, de ordening van mijn leven genade is, en dan weet ik ook dat wanneer het mij ontzinkt, het door schuld is. Komt daar dan de deemoed, in dat leven, dan is het goed. Komt deze echter niet, dan komt de rebellie, en daarmee heel dat complex dat ik u daareven trachtte aan te duiden.

O! donkere diepte, waaraan wij niet ontkomen met ik weet niet wat voor aardige onderscheidingen en psychologische haarkloverijen, vertellen ervan kunnen wij niet, maar de Bijbel doet het!

Straks zal Saul zich vergrijpen, keer op keer, en de onschuldige naar het leven staan en hij kán niet ophouden... niemand dwingt hem daartoe!, en toch kan hij niet anders, omdat zijn hart niet wil erkennen dat hij onwaardig en ongeschikt is geworden om de messiaanse werkelijkheid uit te beelden onder de mensen.

O! somber lot, dat Saul moet dienen als de foelie van de spiegel waarin wij sindsdien de vragen van de rechte regering bezien, waarin wij zien hoe het níet moet en hoe je niet moet komen. O!, somber lot te moeten leven als een bewijs uit het ongerijmde dat God iets anders bedoelt... te moeten dienen, met alles wat hij doet, als een exempel van hoe het níet moet. Niet ieder die uitverkoren is lééft als een verkorene. En voor zover hij niet als een verkorene leeft, leeft hij, ondanks zijn verkiezing, als een verworpene, en moet ten toonbeeld strekken van dat dit onzinnig is.

Maar het leven kan nog schrijnender en nog verhevener worden, zoals het uit de nu komende verhalen in dit Schriftstuk steeds meer en meer zal worden. En hij die zich hierin begeeft zal merken dat het hele stuk bijna niet te volgen is... het maakt lichtelijk duizelig als men het leest.

Stel u voor. De ware gezalfde zal nu in het huis komen van de nu verworpen gestalte. De ware gezalfde, van wie Saul helemaal niet weet dat hij het is, die zal bij hem, de verworpen gezalfde komen om hem te troosten over zijn verwerping. Razend toeval? Het wordt zo

geschikt dat David zal komen in het gezelschap van een verworpene, hoewel hij niet weet dat deze verworpen is, en hij zal leed trachten te peilen en met zijn muziek trachten te stillen, leed waarvan hij eigenlijk toch geen weet kan hebben.

Hoe komt het zo? Dat komt door een toeval. God openbaart zich nergens zo als GóD, als de vrijmachtige, de ingrijpende God van ons leven als juist in het zogenaamde toeval. God openbaart zich als GóD daarin dat de verbindingen tussen de mensen buiten de mensen om tot stand komen. Het gaat in de Bijbel zózeer om GóD dat alles wat er gebeurt ons telkens vol toeval schijnt. Het toeval is daar niet een of ander noodlot, of een goed lot, maar datgene wat ons van Godswege toe-valt.

Zo ook hier. Saul doet zo raar, de mensen praten erover en opperen hem als hun maning dat hij iemand moet zoeken die op de harp kan spelen, want dan zal de boze geest van hem wijken. En het toeval is nu ditmaal dat enkele knechten van de koning gehoord hebben van die kleine jongen, daar ergens in Bethlehem, die zo mooi kan spelen. Ze doen het voorzichtig: “laat ons een man zoeken” (*vers 16*). Het wordt toegestaan, de opdracht wordt gegeven: “ziet mij toch een man uit, die wel spelen kan, en brengt hem tot mij” (*vers 17*). Dan pas komen ze met die jongen, die ze al in hun gedachten hadden, op de proppen: “zie, ik heb gezien een zoon van Isai, een Bethlehemiet, die spelen kan – en dan kunnen ze het niet laten er nog enige “aanbevelingen” bij te geven – en hij is een dapper held, en een krijgsman, en verstandig in zaken, en een schoon man, en – vooral niet te vergeten – de Heer is met hem” (*vers 18*).

Dan wordt David gehaald. Bevel: “zend uw zoon David tot mij, die bij de schapen is” (*vers 19*). De boer Isai stuurt nog geschenken na (*vers 20*). Wat mag hij, die wél in het geheim was, van dit alles wel gedacht hebben...

“Alzo kwam David tot Saul, en hij stond voor zijn aangezicht, en hij beminde hem zeer” (*vers 21*). Stel u het toch eens goed voor, deze liefde, van de verworpene voor de verkorene, terwijl Saul niet weet dat hij zijn opvolger voor zich heeft en terwijl David niet weet dat Saul verworpen is. Saul is zo met de jongen ingenomen dat hij een boodschap naar Isai stuurt om de duur van Davids verblijf aan het hof te verlengen: “laat toch David voor mijn aangezicht staan, want hij heeft genade in mijn ogen gevonden” (*vers 22*). Ziet, het ouderrecht wordt hier erkend en we speuren niets meer van oosterse, van totalitaire tirannie. “En hij werd zijn wapendrager”.

“En het geschiedde als de geest Gods over Saul was, zo nam David de harp, en hij speelde met zijn hand” (*vers 23*). Wat kan hij gespeeld hebben dat zozeer hielp? Het spelen was in die tijd een cantabile, wat zal hij gezongen hebben? Hij kreeg er oog voor en wist tijd en stonde, hij zal gezongen hebben van de jeugd en van de jeugdverwachting, van de schoonheid en van de natuur, en van het rijk en van het heerlijke leven. Maar hij zal het gedaan hebben op Israëlitische wijze, vanuit God, vanuit de verkiezende God. En zie, dat troost, dat prikkelt niet. Dát is troost, hoewel men door deze verkiezende God verworpen is, [dat] het toch heerlijk is om niet te praten over de verkiezing, maar over Hem die verkiest, over Hem die boven wisseling van leven en lot een ieder zijn goede pand geeft. Want de Heer is goed en Hij houdt de nederigen staande... de Heer is goed, die Saul als vorst heeft laten vallen, hem als vorst gebruikt om te demonstreren hoe het níet moet. De Heer is goed, in zichzelf, voor volk en kerk en toekomst, en een ieder die zich zal inschakelen in die

toekomst. En alle licht valt over Saul, waar hij zit in de somberheid. Het is het milde licht van de trouw van God over Zijn volk. Het is het milde licht dat straks in Jezus Christus openbaar zal worden, in Hem die is God uit God en Licht uit Licht.³ En het is alleen maar om het tegenbeeld van Christus te zijn dat Saul zo moet gaan en dat David zo moet zitten en wachten en spelen. Een teken van de duurzaamheid van Gods trouw is deze muziek, die daar aan het eind klinkt.

Er wordt hier zo recht gesproken over Saul. Later zal, bij de nederlaag te Gilboa, David hem oprecht beklagen en bewenen [2 Sam. 1: 17-27]. Zoals Petrus ook zo zakelijk en zacht over Judas spreekt. Er is niets gemakkelijk in. Het gaat niet over personen. Het is eigenlijk, om het zo eens te zeggen, ook geen geding tussen God en Saul, maar tussen God en de kóning, dat deze als koning uitgeschakeld is. Dát trekt hij zich aan, dáár komt hij tegen in opstand! Zie, dat is het wat ons hier openbaar wordt, wat ons hier verkondigd wordt. God heeft iets beters over Israël voorzien dan de regering van Saul, maar ook over Saul zélf iets beters voorzien. God heeft iets beters over ons allen voorzien dan de zelfregering die wij in onze heidense eigenmachtigheid zouden willen bevestigen.

Een teken daarvan is deze muziek. God plaagt Saul niet op een geraffineerde wijze met een muziekje, God wil hier ook niet een sensationeel samentreffen – dat nu juist de heimelijke rivaal de muzikant-medicijnman moet zijn – aanduiden, maar God wil ons openbaren de trouw en bestending van Zijn hart.

Maar wel, ja, David is het. David betekent lieveling, geliefde, favoriet, en het verwondert ons niet meer dat straks, in het Nieuwe Testament, als de mensen ontwaken en opzien naar Christus, ze hem de naam geven van “zoon van David”. Amen.

Gebed. “Wij danken u, o Here, dat wij hier mochten zijn om ons in te denken, ons in te leven, ons te laten inwijden in Uw Woord. Ach, dat het toch maar meer en meer woord worde, een mensenwoord, ook niet een geleerd, een theologisch woord, maar, in zeer verholde en primitieve vorm, Uw eigen spreken over het leven. Here, ga met ons in onze dagelijkse strijd en zorg, door alle moeite die ons hindert recht te leven. Wees met allen die in nood zijn, wees met ons ganse volk, met allen die ons lief en dierbaar zijn...” (verder was het gebed opgedragen aan K.⁴) Amen.

Psalm 89: 9.

Derde lezing in de cyclus over koning David. Woensdagavond 4 april 1945 in de Willem de Zwijgerkerk.

“Messiaanse vriendschap”

Psalm 133: 1 en 3

Schriftlezing: 1 Samuel 18: 1-13

³ Uit de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel.

⁴ Waarschijnlijk wordt hier Miskottes vriend dr. Jan Koopmans bedoeld, negen dagen eerder getroffen door een verdwaalde kogel van een executiepeloton op het Amsterdamse Weteringplantsoen, drie dagen na deze lezing, op 24 maart 1945 aan zijn verwondingen bezweken.

Lieve vrienden,

In dit stuk wordt geduid op een geheim, een enigszins openbaar geheim, waar wij wel van weten, maar waar wij in het algemeen weinig acht op slaan. Ik bedoel het wonder en de diepte van de vriendschap en zijn plaats en zijn rol in het openbare leven, die vriendschap die ook in de politiek en in de leiding van het gemeenebest zo zeer ingrijpend kan zijn.

Ik meen dat de genegenheid van vrouwen onderling niet uit pleegt te groeien tot een mededinger van het huwelijk, maar de genegenheid van mannen onderling daar wel toe neigt. Ik heb hier op het oog de gezonde en natuurlijke genegenheid, en daarvan geldt dat deze geneigd is tot een radicaliteit en een exclusiviteit die anders alleen aan het huwelijk wordt toegekend.

Men zou verwonderd opzien wanneer men eens kon nagaan hoe vol de maatschappij is van groepen, kringen, instellingen, ondernemingen, arbeidsgemeenschappen, partijen, bonden, bewegingen die hun oorsprong te danken hebben aan een tweetal mensen dat samen het initiatief daartoe nam, een initiatief opgegroeid uit een gemeenschappelijk inzicht en gefundeerd, gedragen door een diepe vriendschap.⁵ Ja, men moet nog vergaan en zeggen dat de staat zélf, de ordening van de uitwendige krachten van het gemeenebest zonder zulk een vriendschap moeilijk te denken is. In de leiding is dat zo, in het leger te velde, in het arbeidsleger, in de verzetsgroepen, overal daar speelt de vriendschap als motivering en als ondersteuning van de daad en van de orde een grote rol.

Zo is [het] geweest in alle tijden, zo is het geweest in de mannenbonden op Nieuw-Guinea, zo is het geweest in Griekenland, als jonge mannen elkaar vonden voor een bepaald doel, voor een bepaalde taak, al was het maar om een tirannenmoord te beramen. Zo is het geweest tot op de vrijmetselaarsloges in de dag van heden. Rondom de kern van twee vrienden, meestal de held en zijn trouwste bewonderaar, vormt zich een bredere kring van sympathiserenden, meelevendenden, mee-geïnteresseerden, vrienden in secundaire zin, kameraden die niet zo zeer de held aanschouwen als wel zijn beeld, die niet zo zeer leven van de omgang met hem als wel van zijn beeld, het beeld dat nog inspirerend genoeg kan zijn.

Zijn wij met deze kleine excursie ver afgedwaald van de Bijbel? Nee, want ik geloof dat we ó alleen David en Jonathan en hun vriendschap recht voor ogen krijgen. Het is inderdaad een voorbeeld van wat de dichter A. Verwey heeft genoemd “de liefde, die vriendschap heet”.⁶

En nog in zijn klaagzang over Jonathan, die viel in de oorlog op de hoogten van Gilboa, horen we David: “O sieraad van Israël... ik ben benauwd om uwentwil, mijn broeder Jonathan! Gij waart mij zeer lieflijk; uw liefde was mij wonderlijker dan de liefde van de vrouwen. Hoe zijn de helden gevallen, en de krijgswapenen verloren!” [2 Samuel 1: 19, 26-27]

Maar nu komt het erop aan om met elkaar te verstaan wat in de titel van het onderwerp voor vanavond staat aangegeven, en die luidt: *messiaanse* vriendschap. Want, nietwaar, er moet toch iets bijzonders aan wezen dat deze vriendschap zo uitvoerig en nadrukkelijk in de Heilige Schrift staat afgetekend. Er leeft en werkt in deze vriendschap iets anders dan de

⁵ Oorspronkelijke voetnoot: Niet exclusief, maar toch met een tendens anderen zoal niet uit te sluiten, dan toch op het tweede plan te houden. Doch... vriendschap is ook een maatschappelijke macht van niet te onderschatten betekenis.

⁶ *Van de liefde die vriendschap heet*. Sonnettenreeks van Albert Verwey (1885). In: *Oorspronkelijk dichtwerk* I. Amsterdam: Querido 1938, 34-54.

Eros, die in Plato's *Symposion* wordt bezongen en onderzocht, onderzocht en bezongen, hoewel die eros er ook niet vreemd aan geweest zal zijn. Die drang en drift naar het schone, tot het vereren van de schoonheid, dat zich laat ontvoeren uit het dagelijkse en het vulgaire door de vriend, die een afschijnsel bewaart van de eeuwige idee van de schoonheid, van de menselijke schoonheid, van het menselijke evenwicht, van de menselijke bestemming, dat alles is hier ook misschien, maar is verbreed en verdiept en ook wel gekritiseerd door een andere vriendschap. Wat Jonathan, die de oudere is, ook beweegt, het is méér geweest dan de charme van de jonge David, méér dan vervoering, méér dan "door de schoonheid tot hogere kennis". Het is iets anders geweest.

Zoals hier staat: "Het geschiedde nu als David geëindigd had te spreken – namelijk voor het aangezicht van de vorst Saul – dat de ziel van Jonathan verbonden werd aan de ziel van David; en Jonathan beminde hem als zijn ziel". [vers 1] Plotseling, liefde op het eerste gezicht, als u wilt, maar met een plotselinge intrede van de bekoring, door het wóórd!, door de wijze van zijn, door de wijze van optreden, door de wijze van zich tot gelding brengen. Hij deed geen keuze, maar hij wérd gekozen, het viel over hem. De bliksem sloeg bij hem in, of geeft u het maar een ander beeld, maar dit alles was daar inééns vanwege de wijze waarop David daar stond voor het aangezicht van de verworpen koning. Hij, Jonathan, kon niet anders dan die keuze doen, omdat hij gekozen werd, omdat hij zich aangewezen zág, omdat hij zich toegevoegd zág, omdat hij zich gebracht zág in het leven, in de sfeer van deze jongen. Want zelf was hij ongetwijfeld aanmerkelijk ouder dan David. "En hij had hem lief", niet alleen mét zijn ziel, maar áls zijn ziel, als zijn leven. Tegen alle natuurlijke instincten en alle eigen belang in.

Ik noem dit messiaanse vriendschap, en bedoel daarmee dit: dat Jonathan in David gezien heeft de trekken van de beloofde Vorst, dat hij in hem gezien heeft de tekenen van de verkiezing. Hij wist niet, veronderstel ik – en de Bijbel geeft ons hierin ook geen enkel bewijs van het tegendeel – hij wist niet van de heimelijke zalving van David, noch van de verwerping van zijn vader. Hij wist alleen dat deze veranderd was, versomberd was, dat zijn vader door een vreemde ziekte bezocht was en somtijds zware melancholische buien had. Daartegenover zag hij in deze jongen de trekken van hoe een werkelijke koning, door God daar gesteld, moest zijn, hoe de leider van een theocratie er eigenlijk uit moest zien. Jonathan groet in David het afschijnsel van Koning Messias, het afschijnsel van Christus. Het is niet het afschijnsel van de schoonheid in de vriend van zijn keuze, zoals dat door de Griek werd gegrepen en vereerd, nee, het is het afschijnsel van de toekomst, van de toekomst van het rechte regeren en leven en samenleven op Gods aarde.

Als er in de Bijbel staat: God is Liefde, en Christus, de gezondene van de Vader, is Liefde, dan is het toch niet zo dat wij reeds een 'idee' hebben van wat liefde is en dit dan poëtisch hebben overgedragen op God, dan is het niet zo dat wij wat wij voelen naar buiten projecteren. Veeleer is het zo dat wij niet of nauwelijks weten wat liefde is, maar dat dat alles oorspronkelijk en eeuwig in God is – ook de Liefde die vriendschap heet – en van Godswege tot ons komt in Christus, gelijk niet eerst onder ons het vaderschap gevonden wordt en nu zeggen we maar dat God vader is, maar omgekeerd: God is het uit Wie alle vaderschap, in de hemel en op de aarde, genoemd wordt.

En zo meen ik dat wat hier door Jonathan wordt ondervonden niet te verstaan is als iets dat met enige gekunsteldheid wel kan worden vergeestelijkt, totdat we eindelijk bij God en Christus uitkomen, maar dat het veeleer zo is dat wat daar omgaat in die zielen een afschijnsel is van wat komende is in Christus Jezus de Messias.

Dan lezen we daar in het derde vers nog eens een herhaling van hoe lief Jonathan David wel had. En de bedoeling daarvan is ongetwijfeld om te onderstrepen hoezeer het voor Israël betekenis heeft dit te horen en te lezen.

Rondom die kern van twee ontstaat dan die secundaire vriendschap, dat op secundaire manier deelhebben aan het levensbeginsel van die twee, ontstaat er een volk in het volk, ontstaat er een gemeente. Zo ziet u dat het politieke karakter van de vriendschap ook hier in de messiaanse vriendschap doorgaat. Elke diepere vriendschap is daarom diep omdat hij gericht is op, reikt naar een dienst aan de wereld. Men kan niet zeggen dat als twee mensen reusachtig veel houden van de vissport en er geregeld op uitgaan om deze waterbewoners te verschalken, dat die elkaar liefhebben als hun eigen ziel, en dat zich dáárin die liefde zou uitvieren. Daarin vinden zij geen diepte van gemeenschapsleven, evenmin in het postzegels verzamelen, in het gemeenschappelijk zitten in een bestuur van een duivenhoudersvereniging, een pluimveetentoonstelling of een harddraverij, en meer van dergelijke afleidingen en vullingen van het leven.

Nee, mijn vrienden, de intimiteit van de vriendschap is recht evenredig aan de strekking van een verre werking, aan de verte en de ernst van de doeleinden. En het verre doeleind van álle politiek is de gerechtigheid, is het menselijk leven te hulp te komen in zijn nóód dat er geen recht is. Want van nature is er geen recht; de natuur, de macht, de instincten kennen geen recht. Gerechtigheid, dat is iets uitzonderlijks, die kan men nergens aflezen, die ligt nergens te grijp, maar die moet worden geschápen en onderhóuden! En daarop is de messiaanse vriendschap gericht.

Dat wordt zinnebeeldig uitgedrukt door Jonathan zelf. “Jonathan nu en David maakten een verbond”. [vers 3] En om nu uit te drukken op welke grondslag en met welk doel dit verbond tussen hen beiden gesloten wordt, gaat Jonathan een eigenaardige handeling verrichten. “En Jonathan deed zijn mantel af, die hij aan had, en gaf hem aan David, ook zijn kleren, ja tot zijn zwaard toe, en tot zijn boog toe, en tot zijn gordel toe”. [vers 4] Nu moeten wij daarbij even bedenken dat voor de antieke mens dit alles, van de mantel tot de wapens en de gordel toe, tot zijn persoonlijkheid behoort, tot het aureool van zijn macht en zijn kracht. Jonathan wil hiermee zeggen: dit stroop ik allemaal af, die macht die op mij gelegd is, die in deze kleren en deze wapenen zit, die draag ik aan u over. Er staat niet dat David hetzelfde deed. Het is niet een verbond in de zin van wederkerigheid, waarbij ze hun kleren en harnas ruilen. Nee, het kan niet anders betekenen dan dat Jonathan aan David het ambt laat, dat hij als kroonprins heimelijk afstand doet van de troon en hem zijn bescherming aanbiedt, hem zijn liefde aanbiedt als bescherming tot in de dood. Hij wil het nieuwe dat in David is opgerezen verdedigen tegen de reactie, tegen de dóód, die dreigt uit het oude. Als ‘contraprestatie’ vraagt hij, hij die zijn ambt prijsgeeft, aan David om hem het leven te geven, hem het leven te laten. Hij vraagt de bescherming en de vervulling in het nieuwe Rijk mee te mogen maken, mee aangezetten te mogen zijn in die nieuwe theocratische orde, die

door David, naar hij meent, op aarde zal worden gesticht. Hij wil dit alles afleggen om zich een nieuw leven te laten schenken door de genade van de toekomstige Vorst, om uit een genaderijk bestaan onder David en met David te leven.

Het is niet wederkerig. Ook weer zo eigenaardig messiaans. Ook hier is het reeds wat later werkelijkheid zal worden: Hij moet wassen en ik minder worden". [Joh. 3: 30] En de ware liefde berust ook wanneer zij echt is steeds op een evenredigheid, te midden van de wederkerigheid. Daar is het ook niet een 'tegelijk oversteken'. Nee, de een is minder, de ander meer, de een is voorganger, de ander volger, de een is geniaal, de ander is receptief, de een is kroonprins die afstand doet, de ander is schaapherder die tot de troon geroepen wordt. Jonathan trekt de verwachting van Israël, die op hem ligt, uit en draagt die over op David. Niet gedwongen en evenmin bedroefd, maar in grote liefde.

Dan staat er: "en David toog uit", te velde, naar het front, "overall, waar Saul hem zond". [vers 5] Zó toog David uit, zó... namelijk met het geheiligde, het gewijde zwaard van Jonathan, dat zwaard gewijd door deze messiaanse vriendschap. "En hij gedroeg zich voorzichtig", hij gedroeg zich als een wijze, hij tastte recht toe, hij greep het moment. Bezielde was hij met de gedachte dat hij niet ging om eens lustig mensen af te maken en "een oorlog" te winnen. Nee, hij toog uit om de oorlogen van de Heer uit te vechten en op hope tegen hope te worstelen om op deze aarde een afbeelding te stichten van wat God bedoeld heeft met de samenleving van zijn volk. En Saul, niets kwaads vermoedend, "zette hem over de krijgslieden". Hij wordt een beroepssoldaat, niet meer een leider van spontane volks-*Erhebungen* zoals Jefta, maar een beroepsofficier, gesteld aan het hoofd van alle krijgslieden. En wonderlijk genoeg: "hij was aangenaam in de ogen van het ganse volk... en ook in de ogen der knechten", van de trouwe knechten van Saul, die nog het eerst het vermoeden voelden opkomen dat dit wel eens een kroonpretendent zou kunnen zijn. Saul noch zijn knechten hebben echter enige achterdocht. Zo ver is het nu gekomen dat er een aanvankelijke vrede schijnt getekend, men hoort niet meer van melancholieke buien van de vorst noch van grote dreigingen van de kant van de Filistijnen. Het schijnt dat het spel de melancholie bezworen heeft en dat de wijsheid de weerstand van tevoren beteugeld heeft. En bloeiend staat in het midden die vriendschapsbond.

Maar dan gebeurt er iets, betrekkelijk onverwacht, maar voor Saul onverdraaglijk. Er was nog een veldtocht te verrichten. Dat kan niet veel om het lijf gehad hebben, anders zouden wij er hier of in de Kronieken nog wel een bericht over gevonden hebben. "En het geschiedde dat David wederkeerde van het slaan der Filistijnen" [vers 6], als jong generaal, charmant, kortom veroverend als een triomfator. Er ontstond een beweging onder de schare, iets waarvan men van tevoren nooit kan berekenen wanneer het zal gebeuren en waar het zich zal openbaren. Hij zelf hield géén triomftocht, had zichzelf alweer op de achtergrond gesteld. Maar een spontane aubade wordt gebracht voor Sauls paleis, de vrouwen nemen de leiding, alle vrouwen, zo staat er, uit alle steden van Juda, van verre gekomen, zonder bepaald gemakkelijke vehikels ter beschikking gehad te hebben, de meesten te voet, anderen op de kameel. Uitgegaan in geordende scharen, met zangen en met dansen, om Saul, de koning, tegemoet te gaan. En kwamen zij daar met pauken of

tamboerijnen, met vreugde, zo staat er, maar dat is een veel te koud woord, te abstract, met feestgeklank en met triangels. En er ontstond, half afgesproken, half spontaan, een beurtzang. Wie is begonnen? Je kunt het niet zeggen. Een van de vrouwen volgt een ingeving, de anderen namen haar spreken over en daar zingt het ene koor: Saul heeft op zijn duizenden ingeslagen, en dan antwoordt het andere koor: David heeft op zijn myriaden ingeslagen.

Saul vroeger! David nu! Maar het is niet waar. Deze strijd heeft totaal niet zulke afmetingen gehad, gelijk het de vrouwen hier willen doen voorkomen. Maar deze en dergelijke overdrijvingen komen voort uit de partijdige en overdrijvende liefde van de vrouw, en vooral van vrouwen die iets of iemand vereren. De vrouwen... De stem van het volk is de stem van God, heeft men wel eens gezegd. Of men ook mag zeggen: de stemmen van de vrouwen is de stem van God, nu, ik weet het niet! Maar het behoort tot de gestalte van David, van de geliefde, van de beminde, van de charmante prins, dat wij dit mede tekenen in het totale beeld. Want voor ons is het alleen maar "aardig" wat hier gebeurd is, maar in de geschiedenis is het de laatste stoot tot een tragische verwikkeling, want Saul trekt zich deze overdrijving enorm aan. "Toen ontstak Saul zeer". [vers 8]

Vroeger was hij dé man, was *hij* de voorman die zijn volk tot overwinning leidde. Nu is David het. Saul heeft geen kracht meer om dit te volbrengen, geen overleg meer ten oorlog te gaan. David heeft dat alles wel en het is eigenlijk niet zomaar een kwestie van leeftijdsverschil, maar Saul is gewoon vroegoud. En het is niet wáár bovendien ook nog, het was een veldtocht van niets, onzin die krankzinnig overdreven getallen, opgekomen in de breinen van die partijdige, overdrijvende vrouwen. Maar daar tussendoor voelt hij dat zijn toekomstig lot als het ware bezegeld is. Hij voelt áchter de onwaarheid de waarheid, de werkelijkheid van zijn verwerping. Door het intermediair van deze volkssympathie, van deze voorkeur die in de gezinnen wordt gekweekt – want de vrouwen bepalen de gezinnen – zal het koningschap nog aan die David komen. Ja, dát ontbreekt er nog maar aan...

Heeft Saul het profetenwoord van zijn verwerping dan niet geloofd? Ja, hij heeft het wel geloofd. Maar zoals het gaat met mensen die niet wáárlijk geloven en uit dat geloof leven, ook wanneer het hun vijandig tegemoet treedt!... zo heeft hij gezegd: ja, geloven, wat zeg ik, de dingen van de erváring, díe bevestigen mijn geloof, en ik ben nog steeds koning, dus... Zo kan zelfs het geloof in de eigen verwerping nog worden weggevaagd door de 'ervaring' van dingen van prettiger aard. En zo had hij doorgeleefd, zichzelf in de waan brengend dat het wel los zou lopen.

Maar dan komt er dit, en daaruit blijkt dat er een soort anti-Saul geest in het volk is, want zelfs de vrouwen van de straat roepen het al! Blijkbaar zijn ze totaal vergeten wat diezelfde Saul vroeger voor hen heeft gedaan. En zo "doorredenerend" windt hij zich meer en meer op.

"Toen ontstak Saul zeer, en dat woord was kwaad in zijn ogen, en hij zei: ze hebben David tienduizend gegeven, doch mij hebben ze maar duizend gegeven; en voorzeker zal het koninkrijk nog voor hem zijn". "Gegeven...", helemaal geen reële cijfers. Maar dat ze hem zoveel geven en David zoveel meer, daaruit blijkt voor Saul dat het volk het met God eens is, hoewel zij van de verwerping niets weten, er totaal niet van weten dat die vreselijke God van Israël hem, Saul, uit het koningschap heeft ontzet. Uit die zang komt de werkelijkheid van zijn verwerping als het ware weer op hem toestormen en werpt hem weer terug in de oude

melancholie, ja nog erger. “En dat woord was kwaad in zijn ogen” wil zoveel zeggen als ‘onheilspellend’, want daarin was de echo van Samuels stem, van... Gods stem! Het is niet logisch meer uiteen te zetten, nee, het overvalt hem als het onheilspellende bij uitstek.

“En Saul had het oog op David, van die dag af en voortaan”. [vers 9] In de oorspronkelijke tekst staat hier eigenlijk voor “in het oog hebben” iets dat met ons “scheel kijken” te maken heeft: scheel, schielend, loerend. Hoewel juist in de krijgsverrichtingen van David zoveel schoons geschiedt, hoewel allerlei heil en zegen voor de toekomst opgesloten ligt in zijn heldhaftigheid en bekwaamheid, hoewel er iets goeds uitgaat van de samenbindende werking van het nieuwe symbool van de vriendschap, Saul kan alleen maar scheel daarnaar kijken, in afwachting van spanning van wanneer de slag hem nu definitief zal treffen.

“En het geschiedde des anderen daags, dat de boze geest Gods over Saul vaardig werd, en hij profeteerde midden in het huis”. [vers 10] Profeteren betekent hier: in geestvervoering raken. Alle weer- en regenmakers, alle dieren- en ziekenbezweerders, ieder die in het oude Oosten van God bezeten was, raakte vroeg of laat in vervoering, door vasten, door zelfverminking, door dronken makende muziek. Daarvan komt oorspronkelijk het woord profeet, later uit deze oorspronkelijke betekenis weggehaald om als profeet in Bijbelse zin gebruikt te worden. Hier echter doelt het op het in geestvervoering raken, zichzelf kwijtraken.

Sauls melancholie gaat gepaard met zo’n geestvervoering. En zo gebeurt het de volgende dag dat Saul begint te praten. Te praten waarover? Over zichzelf, over Israël, over de toekomst, over God, over de God van Israël. Maar al die heilige woorden, ze blijven stabiel. Daar is Israël, daar zijn de heidenen, daar is het oordeel en de genade, daar is... Maar al die ‘dingen’ zijn zo stabiel, zo verschrikkelijk stabiel. Hij houdt het er niet meer bij uit, hij gaat ermee jongleren, het zakt uit het lood, hij beurt het weer op, begint weer en weer... ten slotte slaat het over hem heen als een nieuwe bui van melancholie. Hij profeteert in eigen huis, heen en weer, heen en weer gaat hij van wand tot wand, het wordt hem te benauwd in zijn geestvervoering. Hij spreekt, hij getuigt van God, zijn God, van God die hem verworpen heeft, van die God van Israël. Steeds opgewondener wordt hij, hij geraakt in een heftige geestesgesteldheid, gesticuleert hevig met de handen, rukt aan zijn baard, springt over de vloer, wordt ten slotte woedend op alles en iedereen, op God, op Jonathan, op David. Men schrikt, men huivert voor deze vreemde taal en die heftige gebaren.

“En David speelde op het snarenspeel met zijn hand, als van dag tot dag”. “Met zijn hand”: de hand, als een van de bijzondere scheppingen van Gods wijsheid en een van de meest persoonlijke openbaringen van onze ziel en onze gesteldheid. David heeft de handen liggen op de snaren. Saul heeft, ondanks zijn abnormaal gesticuleren in die geestvervoering, eigenlijk niet eens wetend wat hij deed, de hand uitgestrekt naar een speer in de hoek van de kamer. In die profetie die Saul uitspreekt is waarheid, maar opgevangen in een boos gemoed, verdraaid door “*ein böses Gottesgeisten*”, en die verschrikkelijke waarheid meent hij nog door een móórd ongedaan te kunnen maken!

Twee handen: een aan de harp, een aan de speer, de ene is die van de verkorene, de andere die van de verworpene... twee handen, zo oneindig ver van elkaar, hoewel ze beide in Gods hand zijn. Toch is het nu zo dat die hand aan de harp – die later genoeg zal doen wat niet het

rechte is – het voorteken is van al het goede dat over de aarde komen zal, terwijl die hand aan de spies het voorteken is van alle demonie die over de aarde komen zal en komt.

Welk een brandende haat is er plotseling opgeneveld uit de onderdrukking van het gemoed, een grondeloze haat. Het is de bekende wijsgeer Hermann Cohen geweest die, in een beroemde verhandeling over de haat, zegt: de haat is altijd grondeloos.⁷ Altijd gaat het over de schreef en belandt daar waar er geen grond meer voor gegeven kan worden, zodat er ook geen macht en geen grens meer aan is. En daar, juist dáár vindt de mens het diepste genoegen. Zoals ook in de natuurdrift, en met name in de geslachtsdrift, het zinloze, het grondeloze voor de vijandige mens hét kenmerk, hét teken is geworden van de hoogste bevrediging. Grondeloos moet de haat zijn, wil het verward gemoed zich eraan verzadigen. Dan moet dat gemoed zichzelf vrijstelling geven van elke mogelijkheid om rekenschap af te leggen, en er zich volkomen in kunnen storten.

Zo ook hier. Saul is niet meer tevreden met de dood van David, nee, het moet een smádelijke dood zijn, als een opgeprikte vlinder, als een aan de schuurdeur gespijkerde vleermuis, als de geslachte os op de ladder, als de gehangene op de galgenberg, als de gekruiste... zó moet hij daar aan de wand hangen.

“Maar David wendde zich tweemaal van zijn aangezicht af”. [vers 11] Week tweemaal uit. Hij wijkt uit om de speer te ontgaan, maar hij keerde zich daarbij tegelijk áf, terwijl hij tevoren zijn aangezicht steeds troostrijk had toegewend als de kleine opgaande zon van een nieuwe tijd, die nog met zijn laatste stralen de ondergaande wereld van Saul zou willen overlichten met een verzoenend schijnsel. Meer nog... in de onwillekeurigheid van die beweging is de, niet toevallige, maar zeer bepaalde afwending van hét Aangezicht! Tussen verkorene en verworpene gaapt de afgrond, zij kunnen elkaar de hand niet meer reiken, hoewel ze beiden in de scheppende hand van God zijn. Zij kunnen elkaar niet meer zien, en er is geen overgang meer mogelijk dan alleen door de Genade. Maar hier is meteen ook het verzét tegen de Genade actief en actueel geworden.

“En Saul vreesde voor David, want de Here was met hem en Hij was van Saul geweken”. [vers 12] Daarom verwijdert Saul hem uit zijn omgeving: “daarom deed Saul hem van zich weg, en hij zette hem tot een overste van duizend, en hij ging uit en ging in voor het aangezicht van het volk”. [vers 13] De ergernis over die jongen, over dat schijnsel van de belofte dat over hem ligt, die ook voor hem een belofte had kunnen zijn als hij in deemoed had geabdiceerd, die ergernis zoekt naar die vergeefse poging om David om het leven te brengen, een andere uitweg, een nieuwe methode om van deze rivaal af te komen. Uit moet het nu maar eens zijn met die knaap. Daarom laat hij hem opnieuw op het oorlogspad gaan, met de bedoeling hem te zien vallen in de handen van de ervijanden. “Ik wil de hand niet aan hem leggen, laat de Filistijnen dat maar doen”, en hij hoopt en hij smeekt dat het plan mag lukken en uit het diepst van zijn beneveld gemoed roept hij de een of andere god aan, dat David toch maar in hun handen mag vallen en afgemaakt worden. Maar “David ging in en uit voor het aangezicht van het volk”, dat is: hij voer naar het front en kwam terug,

⁷ In: ‘Liebe und Gerechtigkeit in den Begriffen Gott und Mensch’. In: *Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur*, Band 3 (1900), 75–132.

ongedeerd. Onkruid vergaat niet, zeggen de mensen meestal onmiddellijk, zo ook Saul. En de vage vrees die hem bekruipt wordt sterker en sterker, wordt jaloersheid, en van jaloersheid angst en van angst een gruwen en griezelen dáárover dat niets of niemand David verdoet. Ja, onkruid vergaat niet, maar het rijsje dat voor Gods aangezicht is opgeschoten als een wortel uit de dorre aarde [Jes. 53: 2], dat vergaat ook niet! En dit is een teken van de verkiezing en, zoals alle uitverkiezing, een teken van de Genade voor állen. Het is juist deze trek van de verkiezing die Saul nog meer rázend maakt.

Zoals heden ten dage in de spanningen tussen wereldbeschouwingen en politieke tendensen, tussen kerk en wereld, de tegenpartij de andere partij innerlijk tot razernij kan brengen, zo is het ook hier. Altijd weer komt die jongen ongedeerd terug uit de oorlog, alsof er niets gebeurd is. God wil blijkbaar niet dat Israël zonder vorst zal zijn, dat de verwachting van het messiaanse rijk ter aarde zal worden geworpen. Hij wil niet dat de mensen hopeloos zullen zijn, Hij wil niet dat die redematies van “alles tevergeefs, het lukt toch niet” de gemoederen van de mensen zullen overwolven en verderven.

De mens kan niet zonder priester – al is er misschien geen een die volstaat – want die verwijst naar een waar Priesterschap. De mens kan niet zonder koning, al is er ook geen enkele echte koning die de bedoeling vervult. De mens kan niet zonder vriendschap, hoewel geen vereniging, geen bond, geen staat zijn verlangen bevredigt, ja, hoewel alle gemeenschap telkens weer een aanfluiting wordt (en zo móet worden opdat de mens blijft ingesteld op de gemeente, op de messiaanse vriendschap, op de kameraden ver en nabij van Koning Jezus).

Het was Gods gunst om, ondanks de verzonduing van de priesterdienst en het verraad aan het koningschap door Saul, David en zovele anderen, om ondanks dat de getrouwe priester en de ware koning in het uitzicht te stellen, om ondanks dat in de mensen levend te houden het heimwee naar de aanschouwing van de schoonheid van zo’n koning. Het is Gods gunst om ons dit nu als “volbracht” te doen herinneren.

Er is een bestendigheid, een verzoenende tegenwoordigheid, er is een richtende leiding, een koning over ons. Ondanks alle scheiding is er een bestendigheid in de zielen van de mensen gekomen. Men krijgt het eenvoudig niet meer dood... de godsdienst niet, de kerk niet, want dat alles zijn tekenen die op aarde zijn uitgezaaid en die ons verwijzen naar het koningschap van Jezus Christus. En zo verdwijnt ook de gemeente niet, de gemeente, ach, helemaal niet een dappere Gideonsbende, maar een simpele vergadering van vrienden, die vroeg of laat in de overgave van hun aanbidding hun kleding en mantel en gordel hebben uitgetogen en afgestaan, om gedekt te worden door een andere kracht en gerechtigheid, door een andere kracht van de wijsheid.

En zo blijft er op aarde in alle grote verwickelingen van de dingen, in de verschrikkelijke zondigheid van de verhoudingen, in de vreselijke traagheid van de harten, in al de spanningen van de verwachtingen en in al de pijn van de teleurstellingen een vriendschap tussen mensen, zodat de ziel met de ziel van een ander verbonden wordt, een vriendschap die met het woord broeders en zusters, hoewel zeer misbruikt en zeer versleten, nochtans onovertreffbaar is aangeduid.

Messiaanse vriendschap. Deze kan zeer grote, grootste vormen aannemen, kan zich echter ook zeer eenvoudig houden, maar ze is altijd het zout van de aarde.

Het laatste woord dat ik persoonlijk uit de mond van onze zeer betreurde leraar Dr. Jan Koopmans heb opgevangen was dit: “Naast God is er toch niets schoners op aarde dan de liefde van een christen voor een christen. Ben jij dat met me eens?”⁸ Zo is het, en wel doordat elk voor zich verbonden is met de Geliefde, deze hoogste profeet, onze eeuwige priester en onze enige koning.

Messiaanse vriendschap, daarbij is het dat arme mensenkinderen, die zo eenzaam zijn en die zo gemaltraiteerd worden door Saul, en die zo bedreigd zijn, niet alleen door het lot, maar ook door de boosheid van de demonische regeringen, daarbij is het dat die mensenkinderen elkaar kennen als geroepen en verkoren tot beter tijden en tot betere gewesten. Amen.

Gebed. O Here, onze God, wij danken U dat Gij ons hebt willen onderwijzen in Uw getuigenis, in het Woord dat zich verbergt in de verhaaltrant, en dat zo ver van ons af scheen te staan en dat toch handelde over de diepste dingen van ons leven en van ons samenleven. Wilt Gij ons de wijsheid die ons werd aangeboden doen toe-eigenen en medenemen, en wil ons helpen om die wijsheid in het leven uit te dragen en toe te passen tot een zegen voor anderen. Want wij zijn van nature Uw vijanden en elkaars vijanden, en onze ziel is duister wanneer hij aan zichzelf is overgelaten.

Blijf bij ons, Heer, want de dag is gedaald, de zon van de beschaving is gedaald en wij hebben niet veel grond te hopen in ons leven en in de mensen. Maar het is door Uw genade dat de bestending van ons hopen wordt onderhouden, vanwege de bestending van het Rijk van Jezus Christus.

Wil ons zo onderling verbinden in een nieuwe geest van geloof, hoop en liefde, een nieuwe geest van de aanbidding en een nieuw besef dat wij bij elkaar behoren door Jezus Christus, onze hoogste Profeet, onze enige Priester en onze eeuwige Koning. Amen.

Gezang 258: 1 en 5.

Vierde lezing: Willem de Zwijgerkerk woensdagavond 11 april 1945.

Voorganger: Dr. K.H. Miskotte

“Vervolging van de gezalfde”

Psalm 25: 7.

Schriftlezing: 1 Samuel 19: 1-7, 9-10, 18-24. 20: 1-4 en 30-43.

Mijn vrienden,

De kwaal van de verworpene, de kwaal van Saul is maar een uitwendig gevolg en symptoom van een dieperliggend euvel, namelijk dat hij twist met God. Innerlijk ligt hij met God overhoop, met de God van Israël, met de God van zijn jeugd, met de God die hem verkoren

⁸ Miskotte schrijft ruim een week vóór deze lezing in een brief aan dr. O. Noordmans van 26 maart 1945 over het sterfbed van dr. Jan Koopmans (zie voetnoot 4). Daarin vertelt hij Noordmans dat Koopmans hem met deze woorden toesprak vlak voor zijn sterven op 24 maart. De brief is te vinden in O. Noordmans: *Verzamelde Werken* 9B, *Brieven (1934-1953)*. Kampen: Kok 1999, 736-739.

en toen verworpen heeft. Saul twist met God, maar niet rechtstreeks en met open vizier, zoals Job dat doet in zijn verwijten, die gericht zijn op Gods quasi-rechtvaardigheid, nee, hij vecht, hij twist met God als het ware óver de hoofden van de mensen heen, en met name over het hoofd van de rechtvaardige, nog liever, over het hoofd van de verkorene heen. Boven het hoofd van degenen die het aureool van de toekomst dragen wordt deze twist uitgevochten. Nergens bericht het verhaal ons dat Saul in opstand komt tegen die God die hem verkoren heeft en verworpen. We zouden er bijna naar gaan verlangen dat hij het nu eindelijk eens rechtstreeks deed, zoals men ook wel van sommige mensen, in hun troebele berusting van dag tot dag, lieden die nooit uit de plooi komen, zou willen dat ze eens hartgrondig in opstand kwamen en tegen de muren gingen aanstormen. Allerlei sombere stemmingen in de ziel zijn mijns inziens toe te schrijven aan dit niet twisten en steeds maar “berusten”.

Saul nu ziet kans dit diepe euvel te bedekken. Eigenlijk moest er een spies in de hemel vliegen... in werkelijkheid vliegt er een pijl in de richting van Davids hart.

Dit staat in de Bijbel als de *politeia*, om ons enige verklaring te doen van het wezen van de wreedheid, waarbij ons een bezwarende en een verzachtende omstandigheid worden aangeduid. Daar wordt ons gezegd dat het eigenlijke doel van deze twist is... Góð. Nu is er in zoverre deze verzachtende omstandigheid dat zij die zo tekeergaan in de wereld, in de samenleving en, als ze met macht bekleed zijn, ‘leiders’ zijn, tegen hun onderdanen, dat zij in wezen niet zó veel verder van de humaniteit afstaan dan wij die dit niet deden. Innerlijk staan zij er werkelijk niet zo veel verder [van] af en zijn ook wel geneigd te erkennen dat er zoiets als humaniteit moet zijn, maar er is een andere oorzaak waardoor zij het niet kunnen volhouden en wel deze dat zij bezeten zijn van een verwijt tegen God, tegen de leider van de geschiedenis, die juist hún op allerlei manieren tekort heeft gedaan, hun niet heeft gegund een plek onder de zon.

Nu gaat die twist echter niet rechtstreeks met God (dat gaat bij massale verschijnselen heel moeilijk), nee, wat eigenlijk op Hem gericht moest zijn wordt uitgevochten in het leven van en over de hoofden van de mensen, van de anderen, van degenen die prijsgegeven en ook in velerlei opzicht eerloos zijn.

Nog eens, een verzachtende omstandigheid is dat deze mensen niet dat griezelige gevoel van ons hebben dat de humaniteit “vanzelfsprekend” is... dat is helemaal niet zo, maar een bezwarende omstandigheid is dat hier onthuld wordt hoe, krachtens het haten van die Ander die men niet metterdaad haten durft, de humaniteit eenvoudig omvergelopen wordt. Zeker, ik geloof dat dit euvel door heel de menselijke geschiedenis gaat en dat we het ook in China, in Indië, in Mexico zullen kunnen aanwijzen. Maar er is een kleurverschil, een verschil in accent dat samenhangt met de vraag of de Openbaring van God daar ter plaatse is geschied, ja dan nee.

Daar waar een verkorene is geweest, in dit geval Saul, daar waar iemand de schouder heeft gewend en die mens, tot wie het Aangezicht zich keerde, voelde zich een ander mens geworden met een hogere bestemming, en diezelfde mens laat dit weer los en wordt afvallig, ja dan komt daar een heel andere giftigheid in hem, een veel meer gereflecteerde, uitgeslapen, hypocriete reactie tegen God en de mensen. En wij kunnen het mateloze, het door geen enkele doelstelling meer te rechtvaardigen bezigzijn, het doorhollen dunkt mij

alleen verklaren door dit geheimenis van de Godshaat. Waarbij volledigheidshalve gezegd dient te worden dat ook deze haat weer dubbelzinnig kan zijn en voort kan komen uit een soort *'Liebeshasz'*, uit een zich teleurgesteld voelen door een die men vroeger de voorkeur heeft gegeven, een haat dus waarin nog iets navonkt van een oude geestdrift.

Ook en met name in de politiek zien we in chaotische tijden de ontmenselijking opkomen uit de godverlatenheid. Zo houd ik het ervoor dat het antisemitisme een van de duidelijkste voorbeelden is om aan te beleven wát het is als voor het mis-doen aan andere mensen geen normale gronden meer aangewezen kunnen worden, maar we de verklaring veeleer moeten zoeken in het mateloze en grondeloze van de wrok tegen God, die de "concurrent" blijkbaar verkoren heeft. Twee concurrenten, die zich allebei verkoren weten en die elkaar niet kunnen verdragen en die van elkaar zeggen: die ander was het, maar is het niet meer. Daarom, mijn vrienden, de staat, en zeker de christelijke staat, is een schild voor de eer van de mens en een hulp tegen de uitingen van dat diepere euvel waarop ik u gewezen heb. Wee ons, wanneer de staat zélf van deze eenvoudige orde verval⁹.

Voordat wij nu verder gaan lezen in ons verhaal moet ik eerst nog een opmerking maken. Wanneer wij hier voor het eerst David zullen zien – David die uitverkoren en gezalfd was, langzamerhand al tot zijn bestemming gekomen – als de bewust en opzettelijk vervolgd, dan moeten wij wel heel goed bedenken wat de heilige schrijver ons daarmee zeggen wil. Het gaat bij de vervolging om de éér van de méns. Werkelijk, het is maar niet dat iemand niet lekker slapen kan en niet op tijd zijn natje en droogje krijgt, nee, maar dit: dat een mensenkind in wezen geen object van een vervolging, van een klopjacht kan zijn. Ik geloof zelfs dat de fijnere ziel van de jacht op het dier zal terughuiveren, maar zelfs als men er hier overheen stapt, bij de mens kan men dit absoluut níet doen, die kan en mag niet opgejaagd worden. Heel duidelijk staat dit in de Schrift getekend, ja het hoort tot zijn structuur dat zo zeker als God zijn eigen eer heeft, zo heeft ook krachtens de schepping en krachtens zijn gebed, de mens zijn eigen eer.

We hoorden dat de staat het schild is voor de eer van de mens. Rechten en plichten – wat heeft de voorrang? Ze gaan samen terug op de eer die God aan Zijn schepselen verleent. In die eer, al mag die dan in een nog zo gebroken lijn zijn, een nog zo gebroken spiegeling te zien geven, in die eer weerkaatst de heerlijkheid van God, in die eer ligt de heerlijkheid van God over het mensenkind.

Zo is David als slachtoffer voor onze ogen gesteld, als een die [in] zijn éér aangetast wordt, zijn eer als uitverkorene – dat hoeft niemand te weten – zijn eer als gezalfde – zeker, maar dat hoeft evenmin iemand te weten – maar ook in zijn eer als mensenkind. En de eigenlijke getroffene is niet zozeer David, maar... Gód.

Ziet u, daarom komt het uit wat Saul in het diepst van zijn hart bedoeld heeft. Ik zei: het diepere euvel bij hem is dat hij eigenlijk met God wil twisten, maar het niet rechtstreeks durft en het daarom over de hoofden van de mensen uitvecht. Doch in feite is het zo dat dit niet opgaat, dat het verder gaat. Niet alleen de mensen worden getroffen, nee ook het heilig hart van God wordt geraakt. En daarom was wat hij deed van hem uit gezien niet zo dwaas!

⁹ Uitgesproken bijna vier weken voor de bevrijding...

Vrienden, dit is het geheimenis van de liefde dat juist aan de schepping ten grondslag ligt. Men kan zich niet aan het menskind vergrijpen zonder zich aan Gód te vergrijpen. Wanneer men in een politieke verwrongenheid zo handelt tegen de mensen, dan komt men niet alleen voor het een of andere menselijke tribunaal, maar dan staat daar, hoog opgericht, het gericht van God.

Jonathan, zo begint het verhaal, kiest de partij van David. Juist als het mateloze en grondeloze van een driftbui zich gaat verstelligen tot een moordplan, juist als Saul, heel naïef, denkt dat Jonathan het met hem eens zal zijn en daarom ronduit zegt dat het met dat kereltje nu maar eens uit moet zijn, dat het jochie moet opgeruimd, weggeknald moet worden – “en Saul sprak tot zijn zoon Jonathan en al zijn knechten op David te doden” (*vers 1*) – juist dan wordt in Jonathan die liefde levend die nog geen gelegenheid gehad had zich te openbaren. Hij, de wáre kroonprins, de ware edele stelt de grens aan de mateloze aandrift door, als Sauls zoon, niet mee te doen, integendeel, op elke wijze de wreedheid te bannen. En hij waarschuwt David. In zekere zin pleegt hij hiermee een “verraad” aan zijn koninklijke vader, zeker, maar de wreedheid maakt dit nodig! ... “en versteek u” (*vers 2*). Intussen zal hij bij zijn vader een goed woord doen. Als hij straks met deze op het oefenterrein gaat wandelen, zal hij zijn kans waarnemen om erover te beginnen. ... “ik zal van u tot mijn vader spreken, en zal zien wat het zij; dat zal ik u verkondigen” (*vers 3*). Zo zal zijn jonge liefde openbaar worden als ook praktisch gewicht in de schaal leggend ten bate van de verkorene. “Zo sprak dan Jonathan goed van David tot zijn vader en hij zei: de koning zondige niet tegen zijn knecht David” (*vers 4*).

Wij voor ons vinden dat bijna gewoon, in ieder geval heel begrijpelijk dat de koning David uit de weg wil ruimen, ja menen zelfs dat het zonde en jammer is als hij het niet doet, want het is immers het goed recht van de koning, de God op aarde, om zijn troon en zijn gebied te beschermen met álle middelen?! Maar Jonathan verdedigt het oude recht van de Heer, hij verdedigt de eer van de mens en zegt: zondig niet. Integendeel, hij die gij vervolgt is iemand die veel goeds voor u en voor Israël gedaan heeft, en God de Heer heeft door zijn hand een groot heil aan Israël gedaan. Ik zie het nog als de dag van gisteren gebeuren, vader, dat u zelf zo blij was toen door zijn overwinning op Goliath het Filistijnse bezwaar was bezworen en daarmee de druk op Israël en op uw hart weggenomen. En dat alles zou u nu plotseling weer vergeten zijn? “... en gij zijt verblijd geweest; waarom zoudt gij dan tegen onschuldig bloed zondigen, David zonder oorzaak dodende?” (*vers 5*) Nee, dat mag niet, dat kan niet.

“En Saul hoorde naar de stem van Jonathan en Saul zwoer: zo waarachtig als de Heer leeft, hij zal niet gedood worden” (*vers 6*). Wat is dat? Is dat wankelmoedig, of is dat grootmoedig van karakter? Zoals het hier gezegd wordt is daar niet zo gemakkelijk een antwoord op te geven. De ziel hangt vol geheimenissen en laat zich niet zonder meer in een oordeel vangen. Maar bovendien helpt de Schrift ons ook niet al te veel, omdat allerlei dialectische instellingen elkaar kruisen, zodat het beeld dat we krijgen steeds weer ‘anders’ is. Hier is het echter zo dat Saul ongevraagd naar de eed grijpt en ik zou zeggen: het is toch wel meer wankelmoedigheid dan grootmoedigheid waaruit dit voorkomt. Ja, en we zouden ons heel sterk vergissen wanneer we zouden gaan beweren: eigenlijk een goeierd, toch niet zo’n kwaad karakter, meent het nog zo erg niet, al heeft hij zijn fouten en zijn buien.

Inderdaad, hij meent het goed met de mensen... zolang hij die mensen niet nodig heeft om iets anders op hun hoofd uit te vechten, omdat hij hen niet nodig heeft als afleidend object voor zijn wrok. Natuurlijk, als die wrok tegen God in hem slapende is, dan heeft hij het niet nodig om de verkorene te vervolgen, zijn vrijheid te bedreigen en hem naar het leven te staan. Daarom doet Saul nu, als het ware om dit moment vast te houden, deze eed, want hij kent zichzelf, weet van zijn wisselende stemmingen en zijn ontrouw. Snel, sanguinisch, met het temperament van hen die snel en vurig leven, spreekt hij die geweldige woorden, die een huivering doen gaan door de ziel van elke werkelijk gelovige Israëliet. Bij ons betekenen woorden niets meer, maar in het oude Israël was het woord scheppend en verantwoordelijk. Voor hen was alleen al het noemen van de Godsnaam en het zweren bij de waarachtigheid van Zijn leven huiveringwekkend. De eed is hier het teken en zegel van de onbetrouwbaarheid van de mens, zoals deze ook heden ten dage nog het teken is van onze erfschuldelijke belasting en onze leugenachtige aard.

Jonathan maakt onmiddellijk van het ogenblik gebruik en roept David. "... en hij maakte hem al deze dingen bekend" (*vers 7*). Hij meent dat het nu voorbij is met alle dreigingen, omdat hij in de eed gelooft, en aan de genezende werking van de muziek en aan de verzoening van de verworpene met de verkorene. Zo droomt deze edele dromer, gelijk altijd de edele de dromer is – en wat zouden wij árm zijn zonder die dromers!: er komt nog een goede tijd voor Israël...

Dan komt David terug, hij zit weer voor Sauls aangezicht en speelt op de harp. Wat hij gespeeld heeft? Ik weet het niet. We kunnen veronderstellen dat het gegaan zal zijn in de richting van de grondtoon van sommige psalmen, doet er ook verder niet toe, hij speelt om de onrust, de somberte, de melancholische aanvechting van de koning te bezweren, hij speelt op bestelling, hij speelt vanwege het trouwhartig voornemen om te helpen. Hier is het niet kunst om de kunst, zoals trouwens nergens in het oude Oosten het geval was, doch ter genezing van zielszieken.

Maar, zult u zich afvragen, hoe heeft deze jongen dat aangedurfd om na alles wat gebeurd is weer in het hol van de leeuw te verschijnen. Hij heeft toch wel getoond enige invloed te hebben op het vergrimde gezicht van Saul, hoe daar de onweerswolken zich samenpakten boven de fronsende brauwen, hij als gezalfde mag zich toch aan geen enkel gevaar blootstellen? Daarop zou ik willen antwoorden met te verwijzen naar wat wij in het begin gezongen hebben:

Gods verborgen omgang vinden,
zielen waar Zijn vrees in woont;

...

d'ogen houdt mijn stil gemoed
opwaarts, om op God te letten:
Hij, die trouw is, zal mijn voet
voeren uit der bozen netten.¹⁰

¹⁰ Psalm 25: 7 (1773).

Er bestaat een verband tussen dat eerste mystieke begin en dat praktijkvolle einde. Ik zal niet bedrogen uitkomen tussen de mensen die het kwaad met mij voorhebben, want Hij die trouw is zal mijn voet voeren uit de netten van de bozen. Daarom kijk ik niet naar Saul, niet naar die speer, maar houd de ogen opwaarts om op God te letten, niet te berusten, maar te letten op al de tekenen die Hij geeft in de wending van het ogenblik, opdat in het licht van Gods nabijheid die tekenen recht gelezen worden.

Dan staat er dat hij “was voor zijn aangezicht als gisteren en eergisteren” (*vers 7*). Vrienden, als de een of andere herrie weer bijgelegd is, doet ons dat altijd goed, want, nietwaar, van huis uit zijn we toch mensen die van de rust houden. Als er ergens mot onder de mensen is, dan is de continuïteit gestoord en voelen wij ons onbehagelijk en zijn meestal erg blij als de zaak op de een of andere wijze weer wordt bijgelegd en de oude verhoudingen hersteld. Het is ook een Bijbels gevoel. Die onrust van altijd weer de dingen anders te willen hebben treffen wij daar niet. De onrust van zekere lieden, die, als men hun vraagt: wat doe je nu als de wereld eindelijk zo “anders” is geworden als jij je droomde?, die dan zeggen: de boel weer ondersteboven gooien, die mentaliteit kent de Schrift niet. Een behagen in regelmaat, in orde, in verzoening van de tegenstellingen ligt veel meer in de aard van het Bijbels denken dan het kritisch opsplijten van de dingen en het uiterste vergen van andere gedachtenstelsels en geaardheden.

Ik denk aan het schilderij van Jozef Israëls¹¹, in blanke toon gehouden, waar de sombere koning als weggescholen op zijn divan zit, zich als het ware, het licht schuwend, schijnt terug te trekken in een achtergrond van broeiend donker. De harp daarentegen is blank en groot gehouden. Maar waar zit die jongen, een echte joodse krullenbol, naar te kijken? Niet naar Saul, niet naar diens speer, ook niet met verdraaide ogen naar de hemel. Nee, daar door het venster is nog iets te zien van Bethlehem, hij kijkt met verlangen naar dat plekje waar hij geboren en getogen is en waarboven een licht hangt, een licht van belofte, uit welk licht een inspiratie tot hem moet komen, want anders houdt hij het niet uit in deze spanning. Zo is het wanneer een mensenkind vervolgd wordt, dat hij niet rechtstreeks op de vervolging moet letten, evenmin op de “omstandigheden”, dat hij ook niet in een soort spiritualistische religieusdoenerij moet onderduiken, maar contact moet blijven houden met de plaatsen waar God hem nabij is geweest en de tekenen van God hem zijn gegeven. Dat mag zijn de plaats waar hij gedoopt is, de plaats waar hij de prediking voor het eerst hoorde, waar hij voor de eerste maal in zijn leven aan de heilige dis zat, het mag zijn de kamer en de lectuur waarin hem Gods geheimen voor het eerst dichterbij kwamen, en nog zo veel meer, maar van daaruit gaat een licht van de inspiratie over ons leven, waardoor wij ook in benarde omstandigheden het althans zozeer uithouden dat wij niet vertwijfelen aan onze roeping en verkiezing.

“Doch de boze geest des Heren was over Saul, en hij zat in zijn huis, en zijn spies was in zijn hand” (*vers 9*). En dan gaat dat gebeuren waardoor onmiddellijk de eed van Saul weer geschonden wordt. “Saul nu zocht met de spies David aan de wand te spitten” (*vers 10*). Er staat niet dat David opzij week, nee, als die speer komt aansuizen is hij al uit het vertrek

¹¹ Jozef Israëls: *Saul en David*. Olie op canvas ca. 1895. Dordrechts Museum, Dordrecht.

verdwenen. Voorvoelend wat er komen ging was hij al opgestaan en toen de spies afvloog zat hij niet meer op zijn oude plaats, maar was al achter het gordijn gevloeden, en de spies sloeg in de wand.

Voelt u het broeiende in de atmosfeer? De een, begrijpend dat komen gaat wat reeds eerder gebeurd is en daarom zinnend op een middel om bijtijds weg te komen, de ander, wetend dat hij gaat doen wat hij niet meer doen zou, maar zo bezeten van de over hem heen stormende wraakgedachten dat hij niet eens merkt dat de ander al weg is... dan vliegt de speer en blijft boven de ledige plaats in de wand steken. Maar toen was het ook uit, totaál uit! “David vloed en ontkwam diezelfde nacht”. Waarheen? Niet in de stad, want daar kent men hem te goed, en waar hij trouwens veel te dicht bij het paleis is, ook niet in de buurt, ook niet naar Bethlehem, want daar zal Saul hem zeker zoeken. Waarheen? Een gevoel dat velen van ons heden ten dage óók kennen: daar kun je niet slapen, en daar niet, want dat is een bekend adres, of niet helemaal vertrouwd... Waarheen? David weet het eerst niet. Het is eigenaardig dat als David nergens meer heen kan, hij te weten tracht te komen waar die mens is die hem eens gezalfd heeft. Dit hangt samen met wat ik u zei over de heilige herinneringen die leiding kunnen geven als de omstandigheden waarin we ons bevinden steeds benarder worden. Samuel moet hij hebben. Maar als hij, als hij hem te Rama gevonden heeft, alles vertelt en hem verhaalt hoe het met Saul gesteld is, dan voelt deze oude ziener zich ook niet recht veilig meer en vlucht met David verder het land in, om ergens “onder te duiken”.

Welk een licht valt hier op de *politeia*. In de fijnste en onschijnbaarste trekken wordt hier aangeduid dat er een malheur is in de fundamenteën van dit staatsbestel, dat er iets hapert aan dit bestuur, wil het zo ver komen dat de rechtvaardige het donker zoeken moet, dat de verkorene moet vlieden, en dat die mens die eerst de wijsheid had om de theocratie te handhaven zonder koning, maar later eveneens de deemoed om op Gods aanwijzing gevolg te geven aan de begeerte van het volk naar een koning [1 Samuel 8], die toen Saul heeft gezalfd en, toen het met deze mis ging, de eenzaamheid in ging om daar van diezelfde God te horen dat die koning verworpen was – die mens, die eigenlijk de incarnatie is van Gods Woord in deze tijd – dat die mens niet meer veilig is en moet strijden voor het naakte leven. Zie, dat spreekt boekdelen over het staatsbestel waarin zulks mogelijk is.

“En hij en Samuel gingen heen, en zij bleven te Najoth” (*vers 18*). Onmiddellijk wordt het aan Saul overgebrieft. Je hoeft heus niet [te] denken dat de rechtvaardige onder het volk wel veilig zal zijn, overal zitten verraders of lieden die menen het aan de “overheid” te moeten laten weten in het belang van de “gemeenschap”. Hoe dan ook, Saul weet het vrijwel onmiddellijk en stuurt eenvoudig een paar mannetjes om hen te laten halen, te laten arresteren en voor te leiden.

Die boden, helemaal geen geestelijke mensen maar doodgewone handhavers van de “orde”, komen daar aan en zien een vergadering van mensen die in extase zijn. Er staat “profeterende” (*vers 20*), doch dat betekent in dit verband extase. Deze mensen raakten in geestesvervoering omdat ze weten dat er nog een heel andere wereld is dan deze wereld. Bij ons moet de kunst dit gevoel vervangen, hoewel we toch zullen moeten toegeven dat er ook wel eens een steekje los is aan die heren. Kunst is niet dit dat wij de wereld waarin we momenteel staan een beetje gaan verfraaien en dragelijker maken, wáre kunst is de

suggestie van een andere wereld. En komt dit in de kunst niet tot ons, dan hebben wij met een of andere makelij te doen die geen geldigheid heeft in esthetische zin. Dat deze wereld onder een gericht ligt, dat wordt ontdekt en ondergaan als een pijn en als een verrukking, en dan gaat men profeteren. O, hoe heerlijk kan dat zijn als de grenzen verzinken.

Samuel, zo staat er, doet er niet aan mee. Hij heeft in die vergadering een schuilplaats gevonden en is daar dankbaar voor, maar meedoen, nee, dat kan hij niet. Wel trachtte hij de extase in een bedding te leiden. Ook van David horen wij in dit verband niets. Dan komen die boden om te 'verhaften', maar ze worden zélf geïnfecteerd door die stemmen, ze gaan ook zo doen, praten het eerst zo'n beetje na, raken dan echter langzamerhand ook uit hun evenwicht en dansen en springen ten slotte even hard mee. Ook dit wordt onmiddellijk overgebrieft. En dan komt er een tweede afdeling politie aangemarcheerd, die hun voorgangers wel eens zullen tonen wat "plicht" is. Maar... ook deze heren slaan aan het profeteren!

Ja vrienden, een zeer komisch stuk. En dat is de bedoeling ook. De Bijbel wil helemaal niet dat we alles met lange en diepzinnige gezichten gaan bekijken om alle humor erin te doden. Verre van dat. Zo ook hier, de historie wordt nog mooier. Hoor maar. "Toen voer Saul voort en zond de derde boden, en die profeteerden ook" (*vers 21*). Welnu, dan zal de koning zélf komen om de geestelijke órde in Israël te herstellen, metterdaad. Want, nietwaar, Israël, een nuchter volk, levend bij Gods waarheid, moet niets hebben van deze heidense gewoonten. Daar moet een eind aan gemaakt worden, orde en rust zal er heersen in het belang van volk en staat. Hij zal dit zaakje wel eens op mannenmanier aanpakken. Nu ja, vroeger had hij zich aan al deze dingen niet veel gelegen laten liggen, maar nu, nu is dat anders, en zal hij, de koning, in hoogsteigen persoon ter plaatse, als hoogste gezagsdrager zélf de arrestatie verrichten. Ja, dat gebeurt meer! Maar ook: welk een haat en dóórdrijven! Geen momentele drift, geen plan op lange termijn, maar razende aandrift om dóór te zetten tot elke prijs. "Daarna ging hij ook zelf naar Rama, en hij kwam tot de grote waterput, die te Sechu was, en hij vraagde en zei: Waar is Samuel en David? Toen werd hem gezegd: Zie, zij zijn te Najoth bij Rama. Toen ging hij derwaarts naar Najoth" (*vers 22v.*).

De heilige schrijver heeft gegnuifd en in zijn handen gewreven als daar die vechtjas, die zo plotseling voor het recht van God opkomt, verschijnt en... warempel ook begint te praten, ja hij begon ook te dansen en te springen, en – staan lallen dat hij heeft – er kwam geen eind aan. Het werd nog erger, zijn kleren werden hem te benauwd en hij gooide ze van zich af, en hij liet zich languit, naakt en wel, voor Samuel op de grond vallen en lag daar lange tijd in extatische bevingen en trillingen (*vers 24*).

Wat is dat? Wat wil de schrijver ons daarmee zeggen? Allereerst dit dat "geest van God" niets te maken heeft met "Heilige Geest". De geest van God, en dat kan ons misschien helpen dit te verstaan, is de goddelijke geest, duidt een gebied aan dat mensen niet begrijpen. Het is niet menselijk en ook niet van de Heer, maar, als ik het zo zeggen mag, ertussenin. Er is iets groots, iets huiveringwekkends in. Zo ook hier: de grenzen worden doorbroken, de mensen raken hun normen kwijt... en hoe zullen we dit nu beoordelen? Ik geloof dat wij hier moeten zeggen: zo goed als het boze van de boze geest van God niet letterlijk moet worden verstaan, alsof we daaruit konden opmaken wie eigenlijk Gód is, net zo min kunnen wij dit afleiden van die betrekkelijk "goede geest van God". Dit gebied tussen

het goddelijke en het menselijke is wel demonisch, maar niet duivels. Een mens die daardoor bezocht wordt is een mens buiten de orde, een die langs zijn baan voort moet, maar nogmaals, echt duivels is het niet, al moeten we zeggen dat deze soort bezetenheid toch tendeert naar de overtreding en het vergrijp. Hier wordt dus gesproken over een boze en een goede geest van God, zonder iets te zeggen over het openbaringsgehalte ervan.

Als tweede antwoord op de vraag waarom dit stuk hier staat zou ik u willen zeggen: is het niet waar dat in de hele Bijbel en ook in ons hele geestelijke leven aan de ene kant een ontzaglijk verlangen is om de grenzen te doorbreken – wij weten dat het “gewone” leven lang niet alles is – maar dat we aan de andere kant eveneens nog een notie hebben dat dat zogenaamde gewone leven misschien wel het dichtst bij de werkelijkheid van God is. Zo gaat het in ons heen en weer, en de mens die dit helemaal niet kent, die altijd afgemeten blijft, nooit uit de plooi raakt, laat staan in extase, die mens is eigenlijk een árm mens en kan ook niet begrijpen wat het rechte evenwicht is en de heerlijkheid van het rechte evenwicht.

“Daarom heeft men gezegd – Saul, vroeger zo’n mannetjesputter en vechtjas, nu een dwarskijker en ruziezoeker – is Saul, is dat koude en grimmige nummer, is Saul ook onder de profeten?” (vers 24) Voelt u hoe de heilige schrijver meegnuift?

David is intussen, terwijl Saul misschien nog half in extase als een derwisj ronddans, David is teruggegaan om contact te zoeken met Jonathan. Hij ziet de toekomst donker in, uitverkiezing kan extra leed betekenen. “Wat heb ik gedaan, wat is mijn misdaad, en wat is mijn zonde voor het aangezicht uws vaders dat hij mijn ziel zoekt?” (1 Samuel 20: 1) Hij begrijpt het niet, er moet toch iets wezen – en hij kan het niet vinden – waarom Saul zo redeloos is, hij kan niet geloven in de grondeloosheid van de haat.

Jonathan ziet het echter lichter in. Van Sauls haat is hij nu wel overtuigd. Maar de uitvoering zal, naar hij meent, hem ter ore komen. “Zie, mijn vader doet geen grote zaak, en geen kleine zaak, die hij voor mijn oor niet openbaart, waarom zou mijn vader deze zaak van mij verbergen?” (20, vers 2) Maar David meent: “uw vader weet zeer wel, dat ik genade in uw ogen gevonden heb” (vers 3), hij heeft deze messiaanse vriendschap, die ons verbindt, al lang begrepen en daarom zal wat hij tegen mij in het schild voert voor u verborgen houden “opdat hij zich niet bekommere”. “Zo waarachtig als de Here leeft, en uw ziel leeft, er is maar als een schrede tussen mij en tussen de dood”. Ik doe één schrede en ik stort neer en weg... de dood doet één schrede en hij grijpt mij in de nek.

Men hoort dit woord wel eens gebruiken als tekst bij een begrafenis van jonge mensen, maar ik geloof dat men het zo toch te veel uit zijn verband ruikt. De bedoeling is hier toch niet te zeggen dat het leven zo bedreigd is – want dat is, als ik het zo zeggen mag, een waarheid als een koe – maar de zin van dit zeggen is dit, dat nota bene in een geordende samenleving, in een samenleving waar de grondwet de Dekaloog is, dat nota bene in een theocratie een mens geen ogenblik van zijn leven zeker is. Het gaat hier niet over een algemene waarheid, dat wij allen sterven moeten en dat de dood ons op de hielen zit, dat weten we zo ook wel, maar over deze politieke aanklacht dat zó het leven ligt als de overheid niet naar de wet van God gericht en geordend is. Dan is er misschien maar één schrede nodig, één stap... en ik lig dood, neergeknald op straat, één stap, en de dood haalt mij in en grijpt mij in de nek. Zo is het gesteld met de “orde”, die in wezen niets anders is dan een gecamoufleerde, betonnen wan-orde, een zinnebeeld in steen en kracht van de wrók tegen God.

Nochtans bedoelt hetgeen David hier zegt geen fatalisme te zijn, doch slechts een voorzorg. “Ik kom morgen niet op het feest van de nieuwe maan... ik houd mij liever gedekt” (*vers 5*). Dan wordt er een afspraak gemaakt, eigenlijk tweërlei. Allereerst deze: ik kom niet op het feest, en als je vader mij mist, en je moet een reden bedenken om mijn afwezigheid te verklaren, zeg dan dat ik naar Bethlehem ben gegaan voor een offerfeest. Ontsteekt hij daarover in woede, dan weet ik dat het mis is en dat tot mijn dood besloten is. Zegt hij daarentegen niets over mijn weggaan, wel dan is er nog hoop dat alles terechtkomt. En de tweede afspraak is deze, dat als Jonathan te weten is gekomen hoe de gezindheid van de koning is, als hij zeker is aangaande diens houding tegenover David, zo zal hij naar een vooraf afgesproken veld gaan en daar enige pijlen afschieten, welke door een jongen, die altijd met hem meegaat, weer teruggehaald moeten worden. Zegt hij nu tegen deze: nee, daar liggen de pijlen niet, maar verder weg, dan zal David, die ergens achter een rots verscholen ligt, weten dat hij moet vluchten.

Twee kleine afspraken over messiaanse vriendschap. En daartussen, in een stuk waarop ik vanavond niet dieper kan ingaan, maar een stuk zo diep en zo groot, een stuk vol van innigheid en perspectief, een stuk waarin het verbond vernieuwd en beklonken wordt tot in eeuwigheid.

Vriendschap. We moeten daar nog even op terugkomen. De vriendschap is in de Schrift eigenlijk hét grote zinnebeeld van de nááste. Het is eigenlijk niet mogelijk tot de rechte naastenliefde te komen als men niet weet wat vriendschap is. Het kan zijn dat men de vriend niet *in concreto* ontmoet, maar dan moet men toch wel het verlangen naar hem hebben en niet bedelven en begraven. De mens die dit verlangen niet heeft of niet meer heeft is ook een mens die geen verhouding heeft tot de naaste, want de vriend is de eigenlijke, de zuivere naaste. Niet in bloedverwantschap, niet op seksuele gronden, niet degene die ik nodig heb als geslachtspartner, en toch degene die ik niet missen kan en niet missen wil. Zo is de gestalte van de vriend het symbool van de naaste. Zo in de een of andere gradatie is ieder mensenkind mijn vriend, niet in deze zin dat ik hem nodig heb of dat hij mij verwant is, maar omdat ik hem op mijn weg gebracht zie door Gods eigen hand. Dat staat hier. “Tot in eeuwigheid”. Eeuwigheid kent de Bijbel niet in de zin van een boventijdelijke grenzeloze wereld, maar tot het einde der tijden, zo lang als de geschiedenis duurt. Nu, mijn vrienden, dat is een van de typische dingen die wij nodig hebben als brood, namelijk een vertrouwen in Gods verbond, zich weerspiegeld in het teken van de vriendschap.

En dan komt het. De eerste avond vindt Saul zelf een excuus voor Davids afwezigheid... omdat hij ritueel onrein is (*vers 26*). Maar de tweede avond komt de vraag waarom David niet ter tafel verschenen is. Jonathan brengt dan het afgesproken excuus naar voren. Dan barst Saul in toorn uit: “Gij, zoon der verkeerde in wederspanningheid, weet ik het niet... nu dan, schik heen, en haal hem tot mij, want hij is een kind des doods” (*vers 31*). En Jonathan antwoordde: “Waarom zal hij gedood worden? Wat heeft hij gedaan?” (*vers 32*)... “Was hat er denn Übels getan?” “Toen schoot Saul de spies op hem, om hem te slaan” (*vers 33*). En Jonathan, “in de hittigheid des toorns”, staat op en verdwijnt. De volgende morgen vroeg gaat hij naar het veld met zijn jongen om de pijlen te schieten... “is niet de pijl verder van u af?” ... [*vers 37*] en David, achter zijn rots, begrijpt...

Dan eindigt dat stuk met het wondere, waardoor alle voorzorgen nog bijna tevergeefs zouden kunnen zijn. Want David komt, als de jongen weg is, uit zijn schuilplaats tevoorschijn. Hij wil en hij moet en hij zal afscheid nemen... “en hij viel op zijn aangezicht ter aarde, en hij boog zich driemaal... en zij kusten elkander en weenden met elkander totdat – en dan staat er in onze Statenvertaling vrij slecht – het David gans veel maakte” (vers 41). De juiste vertaling is: totdat David zich vermande, zich loswond uit deze liefde om zijn eenzame weg te gaan in de bergen, in de holen en spelonken als een vogelvrij verklaarde, nu werkelijk gans en al prijsgegeven. En Jonathan zei: “Ga in vrede; hetgeen wij beiden in de naam des Heren gezworen hebben, zeggende: de Here zij tussen mij en tussen u, en tussen mijn zaad en tussen uw zaad, zij tot in eeuwigheid” (vers 42).

De verkorene wordt vervolgd, maar hij verliest zijn bestemming niet, want eenmaal zal hij de erekroon dragen die bij de vrienden past die zijn ingewijd in het heilsgheheim, het heilsgheheim dat aan Gods vrienden, die elkaars vrienden zijn, naar Zijn vredesverbond vertoond wordt.¹² Amen.

Gebed. O, Here, onze God, gij zijt het die in deze wereld U een volk vergadert en die ons leren wilt in de naaste degene te zien die ons gans vreemd is en die ons gans nodig heeft. Zo wilt Gij dat wij tekenen oprichten van het komende Rijk, zo wilt Gij dat wij te midden van een krom en verdraaid geslacht zijn als staande lichten in deze wereld. Zo wilt Gij een correctie aanbrengen op de verkeerdheden van staat en samenleving, zo wilt Gij dat wij Uw Naam verheerlijken. Help ons, Here, dat wij er iets van terechtbrengen. Wil ons steunen en sterken door de wijsheid van Uw Heilige Geest, opdat ons de ogen verlicht worden, de nevels verstoord, opdat onze hand doet wat hij vindt om te doen. Wij vragen het U opdat Uw Naam verheerlijkt worde, Uw gemeente uitgebreid en de eer onder de mensen zoveel doenlijk zij tot Uw heil... Om Uws naams wil alleen. Amen.

Vijfde lezing in de cyclus Koning David, op woensdag 18 april 1945 in de Willem de Zwijgerkerk. Voorganger: Dr. K.H. Miskotte

“De gezalfde op zijpaden”

Psalm 71: 2 en 3.

Schriftlezing: 1 Samuel 21 en 22: 1-5.

Mijn vrienden,

We zullen bezig zijn met een stof die op het eerste gezicht vrij ontoegankelijk lijkt en het is daarom dat ik wat wij ons vanavond voorstellen met elkaar te lezen en te overdenken zou willen noemen: de gezalfde op zijpaden. Het eerste zijpad is dat hij naar de tabernakel gaat en daar het sacramentele brood en het gewijde zwaard afdwingt. Het tweede zijpad dat hij zich begeeft naar het stadsrijkje van de Filistijnen, van de vijanden van Israël, om zich daar te verschuilen en zich krankzinnig aan te stellen. Het derde zijpad is dat hij rondom zich allerlei malcontenten verzamelt en een soort vreemdelingenlegioen vormt, daarnaast hoe hij voor zijn ouders en verwanten asiel zoekt in het heidenland Moab.

¹² Naar Psalm 25: 7 (1773): 't Heilgheheim wordt aan Zijn vrinden, / Naar Zijn vreêverbond, getoond.

Voordat wij nu tot een nadere overdenking hiervan zullen overgaan, zou ik vooraf nog een enkele opmerking willen maken. Wanneer wij in Bijbelse zin over God spreken, dan moeten wij toch altijd weer opnieuw bedenken dat wij niet spreken over een stil ding, over een stil substraat, over een durende stilte, maar dat Hij *lévend* is. Daarbij moeten we eveneens altijd bedenken dat al Zijn werken en doen zich niet krachtens een zekere regelmaat aan ons opdringt als goddelijk, [maar] integendeel als een soort fantasterij, een soort genialiteit van invallen, als een dialectisch heen en weer van beslissingen.

Wie zal Zijn Beleid naspeuren? Dat in al dit, als ik het zo zeggen mag, fantastische, geniale, dialectische heen en weer niet de minste willekeur meespreekt, maar enkel de orde van een ander Hart dan het onze, de vrijheid van een andere Geest dan de onze, de wijsheid van onze trouwe Heer, dat moeten wij *gelóven*, dat *mógen* wij *l éren* geloven.

Van die fantasie, van die dialectiek, van die ogenschijnlijke willekeur is nu het lot van de verworpen koning en de gezalfde eigenlijk voortdurend de tegenspraak. De man die zo hoog zit, valt door een kleinigheid zo laag, die zoveel verdienste heeft valt door zo'n kleine fout. De jonge David, die zo lang achteraf gehouden is, komt door één heldendaad naar voren en wordt omringd door de liefde van velen: hij is David, de beminde, de geliefde. Toch stort hij zonder fout in de ellende, hij moet vluchten en in dat vluchten komt hij toch tot fouten. Fouten die hem worden aangerekend tot op zekere hoogte, maar toch ook weer niet zo regelmatig als wij met onze morele standaarden zouden denken en kunnen volgen.

De gezalfde, David, moet vluchten. Dat hoorden wij al de vorige keer. Dat komt vanwege de politieke orde, die niet is de orde die bij Gods Woord en Gebod past. Het is niet goed met de politieke orde wanneer een mens gestraft en vervolgd kan worden vanwege zijn zuiverheid, en waar de onzekerheid van het mensenlot wordt overtroffen door de bestaansonzekerheid, een orde waar "er is maar één schrede tussen mij en tussen de dood". Zo is het hier in deze nieuwmodische staat gesteld dat men niet alleen bedenken moet dat men sterfelijk is, maar ook dat men ieder ogenblik kan worden gepakt en van het leven beroofd.

De gezalfde moet vluchten! Waar is God? Waar is Zijn belofte? Wat betekent de zalving? Men moet weg, ter waarschuwing vliegt er een pijl over het veld en een stem zegt: gij moet verder weg wezen, *wég* uit de ruimte, voor onze arbeid. Gods aangezicht, zo vaak bedekt door het lot, schijnt verwrongen door de valse staat. En het enige dat er overschiet als houvast dat ons helpen kan om God te vinden, zij het dan ook niet in een wereldse regelmaat, maar in Zijn blijvende Trouw, als teken van Zijn gunst, is de messiaanse vriendschap tussen David en Jonathan, waarmee het vorige stuk ook eindigde. "Toen zei Jonathan tot David: "Ga in vrede; hetgeen wij beiden in de naam des Heren gezworen hebben, zeggende: de Here zij tussen mij en tussen u, en tussen mijn zaad en tussen uw zaad, zij tot in eeuwigheid!"

Ik zei in het begin al: de gezalfde raakt op zijpaden. De strijd met Goliath was het prelude van de oorlogen van de Heer. Maar nu rijst onmiddellijk de vraag: valt daar ook onder het defensief, het zich verbergen en beschermen, het kruipen in de spelonken, de weerloze tegen het geweld, het *wóórd* tegenover het gebral, de geloofsmoed tegenover de brute overmacht? Dit alles valt moeilijk te verwerken in Israël, zoals het in een christelijk land ook

heden ten dage moeilijk valt zich plotseling te verweren tegen een heidense machtswellust. Ik zou hierop willen antwoorden: ja, dat hoort er allemaal bij. Ondanks de bochten behoren de drie zijpaden tot het terrein van de strijd.

Op die zijpaden wordt wel duidelijk dat de gezalfde maar een méns is, ja dat dé mens maar een mens is. En het is goed dat wij ook telkens in de Schrift merken hoe de Heilige Geest ons aanwijst dat die gezalfde ook maar een mens is, om en om met zijn kleine kanten en met zijn grove instincten. Weliswaar kan als excuus gelden dat het de nood, de politieke, de sociale, de persoonlijke nood is waardoor dit alles aan de dag wordt gebracht, goed, maar het is er dan toch maar. En waar de nood precies tot zonde leidt, waar het verstand overgaat in een slechte slimheid en waar het vertrouwen overgaat, omslaat in waaghalzerij, het is ons niet gegeven dit te zeggen noch aan te kunnen wijzen. Wat ik echter wel mag zeggen is dit: men kan gedwongen worden op zijpaden te gaan zonder dat men uit zijn baan geworpen wordt, uit de baan van zijn roeping. Dat dergelijke mogelijkheden bestaan, dat moet vaststaan. En daarom, als ons dit vandaag verteld wordt, dan mogen wij wel met een bijzondere dankbaarheid de heilige schrijver gedenken, die zo eerlijk degene die hij bemint en hogelijk vereert niettemin ten voeten uittekent met alle kwalen en gebreken erbij. Welk een vrijheid om zo kroniek te houden! Ik vraag u: welk volk zou het dulden dat zijn heilig verleden en grote gestalten zouden worden vastgehouden in een kroniek met al deze trekken erbij vermeld?

Dit wil overigens helemaal niet zeggen dat de Bijbel een moreel oordeel velst over Davids leugen, Davids angst en zotternijen, over Davids afwijkingen. Er wordt gewoon verteld – het is belangrijk dat te zien – zonder dat er aan het eind een oordeel staat, zelfs niet op een aanduidende wijze. Velen leiden daaruit af dat de sacrale schrijver de dubbelzinnige stukken wil verdedigen, anderen dat hij ze wil verheffen in een gebied “*jenseits von Gut und Böse*”.¹³ Het komt mij voor dat eerder voor de hand ligt dat hij het niet zo belangrijk vindt, dat hij de zondige aard van de mens onderstelt en daarom geen lust meer heeft [op] elke openbaring daarvan te attenderen. Niets is de Bijbel vreemder dan op alle slakken zout te leggen, zoals de moralisten dat doen. Maar waar de grens tussen nood, politieke overmacht, honger en de zonde precies ligt, dat blijft voor óns verborgen.

“Toen kwam David te Nob, tot de priester Achimelech” (*vers 1*). Van het hof vlucht hij naar de priester te Nob, naar het heiligdom daar heel terzijde van de weg, maar nu ook heel terzijde van het Israëlitische leven, want in deze tijd, in deze staat is geen plaats meer voor tabernakel en eredienst. De man die is uitgestoten uit het leven komt bij het heiligdom dat, terzijde van het leven geschoven, zich nauwelijks kan handhaven. En kijk, hij wordt her-kend en er-kend door die priester Achimelech, die een opdracht heeft die niet meer erkend wordt.

“En Achimelech kwam bevende David tegemoet”. In de oorspronkelijke tekst wordt hier in plaats van “bevende” bedoeld: met ontzag, onderdanig. David wordt erkend als de gezalfde van de Heer. Maar, zo vraag ik u, wat komt deze kale jonker en vergeten verkorene eigenlijk zoeken op die kale heuvel bij dat vergeten heiligdom? Ik zeg: hij zoekt contact met wat er in een verwilderde staat nog over is gebleven van tekenen van God. De messiaanse

¹³ Naar de titel van het boek van Friedrich Nietzsche uit 1886.

vriendschap tussen Jonathan en hem is een teken, maar is nu niet meer te realiseren. Daarom zoekt hij instinctief het heiligdom waar de tekenen van Gods gunst zijn. Bevend komt hem de priester tegemoet, niet van vrees, maar van ontroering hem, de verkorene, zo alleen te zien. “Waarom zijt gij alleen en geen man met u?” David is echter niet onmiddellijk van zins dat beven en die ontroering, dat ontzag en die onderworpenheid zonder meer te geloven. Hij is achterdochtig geworden door de sombere vijandschap van Saul, een vijandschap die hij, sinds hij vogelvrij verklaard is, van al rondom te duchten heeft. Onmiddellijk verzint hij dan ook een leugen: “De koning heeft mij een zaak bevolen, en zei tot mij: laat niemand iets van de zaak weten, om dewelke ik u gezonden heb, en die ik u geboden heb” (*vers 2*). Hij liegt. Ja? Zeker, daar valt niets op af te dingen. En toch? De koning, is dat per se Saul? Is de koning, is *hamèlèch* toch niet een Ander? Is de koning van Israël niet Gód, God die met hem een zaak heeft, niet alleen ten gunste van David, maar van gans het volk? Is het niet zo dat hij in deze verdraaide positie met een verdraaid woord zijn bestemming wil uitdrukken? “De jongelingen heb ik de plaats van zulk een te kennen gegeven”. De manschappen heb ik hier in de buurt achtergelaten, zegt hij, en ze wachten daar op mijn teken, op mijn bevelen. Wat zullen we ervan zeggen? Dit hele stuk is door en door dubbelzinnig, en in die dubbelzinnigheid is de slechtigheid van David, zeker... maar tegelijkertijd de fantasterij van de God die hij vreest, de heilige willekeur van Jehova!

Wij lezen verder. “En nu, wat is er onder uw hand? Geef mij vijf broden in mijn hand of wat er gevonden wordt” (*vers 3*). Geef mij vijf broden of iets anders aan levensmiddelen, want wij hebben zo’n honger, we zijn zo leeggeschud dat we niets meer hebben. Honger? Ja, is het wel échte honger? Wat dreef hem hiertoe? Het kan natuurlijk zijn dat niemand deze vogelvrij verklaarde iets wilde leveren, hoewel mij dit zeer onwaarschijnlijk voorkomt, gezien de algemene bemindheid die David ten deel was gevallen. Wat heeft hem hierheen gedreven? Is het niet een echte honger, maar tegelijk een geestelijke honger, een sacramentele honger om deel te nemen aan het sacramentele brood? Het is dit alles wat zich hier gaat afspelen toch wonderlijk. Werkelijk, het is een zwijgende, dialogische ontmoeting, waarin een groot uur met zijn hart slaat en slaat. Nogmaals, was het wel echte honger? Want is het niet wonderlijk dat David niet de minste huivering gevoelt als de priester zegt: ik heb geen gewoon brood, maar ik heb heilig brood, met de duidelijke neiging dat te geven, op voorwaarde dat de soldaten cultisch rein zijn. Is het niet fantastisch dat een priester het brood dat in het heilige ligt aanbiedt? En dat niet uit ontrouw aan zijn ambt, maar in een soort hogere trouw aan Gods bedoeling. Is het niet fantastisch dat David, éér zijn afsnijding uit de Israëlitische samenleving een feit is, een voldongen feit, grijpt naar de sacramentele spijs van de priester? Is het hem daar niet om te doen geweest krachtens een ándere honger? Zoals de zaak van de koning iets dubbelzinnigs was, zo is die honger hier iets diepzinnigs.

De tabernakel. Deze staat opgericht in drie vertrekken: de voorhof, het heilige en het heilige der heiligen. In dat middenvertrek, het heilige, waar alleen de priesters en de levieten mogen komen, staan drie tekenen. Daar is allereerst de gouden kandelaar met de zeven armen, het teken van Gods zorg in de natuur, in de schepping. Daar is verder de tafel van de

toonbroden, het teken van Gods zorg in het sociale leven: twaalf broden voor de twaalf stammen van Israël. En daar is ten slotte het gouden wierookvat, beeld van het cultische leven, van het gebed en de aanroeping voor Gods Aangezicht... het Aangezicht dat verborgen is achter de voorhang. De broden dienden voor niets, zij waren gewijd, zij waren een téken. Zodra ze vernieuwd moeten worden, worden de oude vrijgegeven, echter... aan priesters.

De verkorene, die wel verworpen schijnt, reikt met zijn handen naar die spijs, gedreven door honger en begeerte deel te hebben aan het leven van Israël, zich te sterken in God met het teken van de belofte van een sociale orde. Wel hangen belofte en gebod samen – de koning moet ernaar zijn – nochtans kan het feit dat Saul regeert niet ongedaan maken dat het God te doen is om een orde waarin niemand honger lijdt. Deze spijs is David tot teerkost op de weg, de eenzame weg van uitgestotene. Want... dit teken blijft!

Nu komt de priester en haalt de tekenen van de sociale zorg van God weg en levert die aan David uit, echter onder één voorwaarde, namelijk dat de manschappen, die daarginder wachten, cultisch rein zijn. “Wanneer zich de jongelingen slechts van de vrouwen onthouden hebben” (*vers 4*). Normaal gesproken mag het alleen een priester gegeven worden, en nu... Welk een eenzame beslissing, wat riskant, wat fantastisch, die vogelvrij verklaarde zogenaamde gezalfde, en die priester die het heilige brood uitlevert enkel en alleen onder die cultische voorwaarde. Dan zegt David: wat die rituele reinheid betreft, och, ge weet de tempeldienst is heilig en men bemoeit zich niet met het andere geslacht wanneer men zich bereidt het heilig brood te eten. Heilig is ánders, God gewijd. Maak je echter maar geen zorgen, want wij hebben al lang, al veel langer in een onthouding geleefd die voor ons vanzelfsprekend was, omdat de Wet die voorschrijft. De oorlog is heilig, anders zou het een moordpartij zijn. En nu dit kleine begin, ik en deze paar kerels, wij vatten ons verzet gewoon op, hoeveel te meer nu het een heilige oorlog is geworden voor God en het Recht.¹⁴ Dit laatste zegt hij misschien wel enigszins gekscherend, maar... is het niet anders ook? Er is dus geheel geen bezwaar om het brood uit te leveren. “Toen gaf de priester hem dat heilige brood, dewijl er geen brood was dan de toonbroden, die voor het Aangezicht van de Heer – dat is voor de Tegenwoordigheid die in het allerheiligste woonde! – weggenomen waren” (*vers 6*).

En zoals David in zijn dubbelzinnigheid, in zijn instinctief, intuïtief geleid worden, ten slotte de sacramentele spijs heeft genomen, zo wil hij ook iets anders hebben. Als hij vraagt naar “een” brood, maar eigenlijk naar “het” brood, zo vraagt hij ook niet naar “een” zwaard, maar naar “het” zwaard (*vers 8*). Want het is onmogelijk aan te nemen dat David niet geweten zou hebben dat het zwaard van Goliath als een wijgeschenk naar het heiligdom was gebracht. Natuurlijk wist hij dat, het was in zijn hand en hij heeft het, om zo te zeggen, aan de staat afgestaan. Het hoorde tot de buit, tot de ordeteken van Israël. En de overheid heeft het niet bestemd voor het gebruik in de oorlog, want het was immers een heidens zwaard, ook niet, zoals wij dat gewoonlijk plegen te doen, in een museum gezet, maar het bestemd voor

¹⁴ ‘Voor God en het Recht’: *Dieu et mon droit* is sinds de 15de eeuw de wapenspreuk van de Engelse monarchie.

het heiligdom, het gelegd voor het Aangezicht als een blijvende gedachtenis dat de Heer niet door spies of zwaard verlost.

En weer liegt David: “En David zei tot Achimelech: Is hier onder uw hand geen spies of zwaard? Want ik heb noch mijn zwaard noch mijn wapenen in mijn hand genomen, dewijl de zaak des konings haastig was”. [vers 8] Werkelijk? Zou er bij al die afspraken tussen hem en Jonathan geen enkele gelegenheid geweest zijn om zich van zijn wapens te voorzien? Nee, dat zeker niet, maar... hij wil dát zwaard hebben, dat zwaard van Goliath, dát wil hij gebruiken, hij verstaat de wijding daarvan op een nieuwe wijze. Het doet er voor hem niet meer toe of het een heidens zwaard is naar de materie, want het is een Godszwaard naar de functie. “...dewijl de zaak des konings haastig was”. Dubbelzinnig? Ja, Saul heeft háást om hem te vermoorden, God heeft haast om hem te doen ontkomen.

... O, kruistocht der ziel, die sidderend om de vaagheid en de verten van zijn doel, zich losmaakt van de verlokkingen van het ogenblik, om in een worsteling van ontbering de orde te hervinden en te herbouwen.

“Toen zei de priester: het zwaard van Goliath, de Filistijn, dewelke gij sloegt in het eikendal, zie, dat is hier; gewonden in een kleed, achter de efod...; indien gij u dat nemen wilt, zo neem het, want hier is geen ander dan dit” (vers 9). Het is duidelijk dat de priester Achimelech stilzwijgend door deze aanmoediging de partij kiest van de vervolgte. Er is geen ander brood dan het heilige brood, er is geen ander wapen dan het gewijde wapen, een heidens zwaard. Het wás al heilig, ontzetting verwekkend als zetel van hogere krachten, het is nu heilig door wat David ermee heeft gedaan. Hij pakt het en zegt: “er is zijns gelijke niet, geeft het mij”.

We zullen nu daarlaten wat hij met dit laatste bedoelt. Maar, mijn vrienden, welk een wonderbaar geleide neemt daar de gezalfde mee in de wildernis van zijn verworpen staat, gewapend met sacrament en zwaard gaat hij de eenzaamheid tegen. Niet een eenzaamheid zoals die waarvoor wij bang zijn of die wij cultiveren, maar een ethisch politieke eenzaamheid, waarin hij niet durft te gaan zonder begeleiding van deze dingen.

Maar er is een schaduw over dit alles gevallen in de vorm van een ongewenste ooggetuige. Doëg, overste van de muildestallen van het paleis, vertoefde daar (vers 7). Er staat: “hij werd te dienzelven dage opgehouden voor het aangezicht des Heren”. Hij voltrok daar een wijding of verwachtte een orakel. Het is deze Edomiet geweest die later alles heeft uitgebracht en daardoor de eerstverantwoordelijke werd voor het bloedbad dat Saul onder de priesters van Nob straks zal laten aanrichten, als “represaille” voor hun sympathie voor de vogelvrij verklaarde (vers 18).

Alles bij elkaar, het blijft een wonderlijk zijpad, en als u wilt zeggen: daar en daar begint de zonde, de ongerechtigheid, welnu, dan moet ú dat weten, de Schrift laat zich er niet over uit.

Nu komt het tweede zijpad. “En David – zo vervolgt het tweede stuk – maakte zich op en vluchtte te dien dage van het aangezicht van Saul” (vers 10). Saul zit hem nog steeds op de hielen. En hij kwam, zo staat er heel laconiek, tot Achis, de koning van Gath. Hoe hebben we het nu? Gath is toch immers een van de vijf steden van de Filistijnen? Het oord waar Goliath vandaan komt? Er staat: en hij kwam... Op een toeristentocht toevallig langs? Nee, hij ging toch zeker, hij deed het toch bewust en verantwoord? Hij kwam heus niet naar de stad van

Achis toe om daar een pension in te richten. Nee, hij kwam daar als een gedrevene, om de koning te... dienen.

Dat lijkt ons toch wel een heel bedenkelijke aberratie, een zijpad dat wij niet kunnen goedkeuren en dat ons in hoge mate antipathiek is. Waarom vlucht hij niet in de bergen? Omdat hij een man is en tot daden gedrongen wordt, maar aan de andere kant ook omdat hij vanwege zijn vogelvrij zijn de schrik te pakken heeft gekregen, denkt dat hij zo belangrijk is voor de toekomst van Israël en zich op grond daarvan niet mag vergooien, en hij pakt zijn biezen, de grens over, wordt om zo te zeggen een internationaal krijgsman.

Wat is dat stijlloos, zich met het zwaard van Goliath te voegen bij de koning van Gath, zich in te dringen bij die kleine Filistijnse stadsvorst. Méér dan stijlloos, dubbelzinnig en griezelig eenvoudig. Een heel stuk wrok leeft zich daarin uit. En als het eens zó was dat hij juist daarom Goliaths zwaard heeft gewenst, om als aanbeveling te dienen bij de vijanden van zijn volk? De mogelijkheid dat hij tegen Israël zou moeten strijden, heeft hij wel overwogen. Nu ja, wat dan nog, want... dan zou hij Saul ontmoeten, ja hij zou tegen anderen, en eventueel tegen nomaden en eventueel tegen zijn eigen volk moeten strijden, hij zou de kans krijgen Saul aan de grond te nagelen.

Ja, wij hebben al eerder gehoord dat de gezalfde soms de trekken van de verworpene draagt, opdat aan GóD alleen de eer zou zijn. Zo gaat het met de verkiezing en de verwerping, dat David soms op Saul, en Saul soms op David lijkt. Later, in 1 Samuel 27, komt David inderdaad in dienst van Achis. Nu echter neemt hij al het risico van aan de verkeerde kant te gaan staan. Waarom? Omdat hij denkt... Denkt hij wel? Is hij al niet een beetje dol? Is en blijft dit niet een dolle aberratie?

Doch hoor! Hij wordt herkend door de hovelingen en soldaten van Achis (*vers 11*). Dat is die man, je weet wel, die veldoverste, die held van wie zij zingen in de steden van Israël: Saul heeft zijn duizenden verslagen, maar David zijn myriaden. Men wil elkaar waarschuwen, men vreest deze bondgenoot. De vijand moet David eraan herinneren dat hij zijn vriend niet kan zijn, zelfs al zou deze uit vijandschap tegen wie zijn vriend moest zijn de vijand tot een vriend verkiezen.

“En David legde deze woorden in zijn hart; en hij was zeer bevreesd voor het aangezicht van Achis, de koning van Gath” (*vers 12*). Doodsbenauwd is hij. Niets is er meer overgebleven van al zijn heldendom, van zijn koel beraad in moeilijke omstandigheden, van zijn kalm blijven. Dat alles is hem nu volkomen ontzonken en hij is niets anders dan een stinkend, akelig kereltje, dat het benauwd heeft vanwege zekere dreigingen. Dan komt hij op het idee – dat voor deze “gek” eigenlijk helemaal niet zo gek was – om zich krankzinnig te houden, want dan is hij volkomen veilig. De plaats waar hij eerst dacht veilig te zijn voor Saul is dat niet meer, tenzij hij als het ware een huis van de krankzinnigheid om zich heen bouwt.

Krankzinnigen zijn in het oude Oosten onschendbaar, daar moet je niet aankomen, want die zijn bezeten van een goede of een slechte, in ieder geval van een bovenmenselijke geest, en je begeeft je op gevaarlijk terrein door daar met je vingers aan te komen.

Dat lukt, maar dan staat hier, en dat is wel iets om ons te doen huiveren over wat de mens in zijn wanhoop en verkeerde vrees is en wordt en blijkt te zijn, hij trekt grimassen, maakt geweldig dolle bewegingen, “hij veranderde zijn gelaat voor hun ogen en hij maakte zichzelf gek onder hun handen” (*vers 13*), en hij bekrabbelde de vleugeldeuren van het paleis, liet

het speeksel in zijn baard lopen, kortom hij is volkomen dwaas en ongevaarlijk. Dat is, zij het ook gespeeld, nog heel iets anders dan Sauls neurose.

“Toen zei Achis: ziet gij dan niet dat hij gek is, dat de man razend is. Waarom hebt gij hem tot mij gebracht?” (vers 14) Niemand heeft hem gebracht. Maar zoals het wel meer met van die heidense en andere despoten gaat, iemand moet de schuld hebben en dan is het beter dat niemand tegenspreekt, doch alleen erop let naar welke kant de uitbarsting zal komen, om aldus te zorgen dan in overeenstemming daarmee op de rechte plaats te staan. En de koning voegt daar de minder vleierende uitroep aan toe: heb ik dan een tekort aan gekken dat gij deze ook nog voor mij gebracht hebt om voor mij te razen? “Zal deze in mijn huis vertoeven?” (vers 15)

Dat is het tweede zijpad van de vogelvrij verklaarde. En ik houd het ervoor dat dit toch het teken is dat het dialogische leven tussen God en mens verbroken is, onderbroken is. Dit dialogische, die tweespraak, het gebed, het woord en wederwoord, het staan in de verantwoording en in de verantwoordelijkheid, dat alles is hier toch naar het mij voorkomt, wonderlijk, om het zo te zeggen, vergeten.

En nu het derde zijpad. “Toen ging David van daar, en ontkwam in de spelonk van Adullam” (1 Samuel 22: 1). Snel over de grens en snel over het open veld als een haas die vlakke schuwt en flankdekking zoekt, in verlangen zo gauw mogelijk achter een bosje te komen, zo is David gegaan in de richting waar hij de meeste veiligheid verwachtte. Adullam, een bergvesting met een natuurlijke verdediging, waar men het met voldoende proviand tijden lang kan uithouden tegen een grote overmacht.

En wanneer dan anderen zich bij hem gaan aansluiten, dan wordt het een bende, langzamerhand uitgroeïend tot een klein legertje, met een goede zin voor avontuur. “En zijn broeders hoorden het, en het ganse huis zijns vaders, en kwamen derwaarts tot hem af”. [22 vers 1] Onder degenen die bij hem komen behoren ook zijn broers, zij die hem vroeger altijd achteraf gehouden hebben, en waarvan de oudste, Eliab, eens tegen hem uitviel in het legerkamp van Saul: wat voer je hier uit, bengel... (1 Sam. 17: 28) Diezelfde is nu ook overtuigd, voor zover daar van een bewuste reflectie sprake kan zijn, is nu ook innerlijk gegrepen door de ethische en politieke eenzaamheid van David. Er is over laatstgenoemde iets gekomen van een objectieve glans, waardoor ze zijn partij kiezen. Niet omdat ze familie zijn, nee, daarom niet, maar omdat hij de gezalfde en nu de vervolgte is. Zij willen bij hem zijn en met hem delen in de ontberingen.

O kruistocht, schone kruistocht van de ziel, die zeer vaag en zeer ver van een doel der samenleving ziet en zich dan loswikkelt uit de vreugde van het ogenblik om uit de beklemming van het ogenblik, om zich dwaselijk te geven en dwaselijk te offeren. Iets daarvan vinden wij hier ook.

Maar er komen er zoveel en het zijn allemaal mensen die, nu ja, wel gelijk hebben, maar op zo'n wonderlijke manier... “en alle man die een schuldeiser had en alle man wiens ziel bitterlijk bedroefd was” (vers 2), mensen die in de klem zaten, lieden met schuldeisers achter hun vossen aanzittend, verbitterden met een gloeiende hekel aan de maatschappij – en alles is rot, de maatschappij, de hele bende is rôt – al deze vogelen van diverse pluimage komen bij David, komen bij die gezalfde die iets nieuws te bouwen had.

Wonderlijk zijpad. Vooral die laatsten, die verbitterden over de maatschappij, die zich gepasseerd voelen en tekortgedaan, die menen dat het aan dit en dat ligt, zijn eigenlijk niet te genezen. Want heb je ze bij je en ga je voor een ander doel strijden, dan zijn ze niet tevreden, de kwaal huist te diep. Kwaad gezelschap.

Weer dat dubbelzinnige. Die mensen hebben wel gelijk, zij zoeken op hun manier ook de rechtsstaat, maar in de wijze waarop zij hun gelijk zoeken krijgen zij ongelijk. Want dit vreemdelingenlegioen is toch op den duur niet te handhaven. Eerst zijn het omtrent vierhonderd mensen, later groeit het tot zeshonderd. Die mensen moeten eten, kunnen hieraan niet op een eerlijke manier komen, moeten dus gaan stelen en stropen. Er komt een legertje in de staat tégen de staat, een wonderlijke beweging die op niets uit moet lopen. Naar een heidens begrip van gerechtigheid, en Saul is na zijn val immers verduisterd en verzonken tot de normloze methoden van het heidendom, moeten deze mensen eenvoudig gepakt worden en met David van de aardbodem verdwijnen. Maar dat niet alleen, Davids ouders zijn ook niet meer veilig, want als zij hem niet kunnen krijgen zullen ze zich in ieder geval meester maken van zijn familie. Het is een tere trek die door de overlevering bewaard geworden is, dat hij eerst zijn vader en moeder in veiligheid gebracht wil zien, temeer daar de hoeve ontvolkt is en elke weerbare man zich in het avontuur heeft gestort. Nergens zijn ze veilig meer, ze moeten evacueren, emigreren, onderduiken, in ieder geval zo ver mogelijk weg, de grens over, in het land van Moab. “En David ging van daar naar Mizpa der Moabieten; en hij zei tot de koning der Moabieten: laat toch mijn vader en mijn moeder bij ulieden uitgaan, totdat ik weet, wat God van mij wil” (vers 3).

Zie, dat is het eind van wat ons ter overdenking wordt gegeven. Ik zei aan het begin: God is niet een stil substraat en Zijn werk is niet te vinden in een regelmaat, maar veeleer in het fantastische, in het heen en weer van keuze en beslissing, van verwerping en verkiezing. Zo komt het dat wat de gezalfde doet een dubbelzinnig licht heeft dat hem verweten kan worden, maar dat ook een niet dubbelzinnig licht hem omgeeft, een licht dat van hoger komt. En het is dát licht dat David heeft stil gemaakt en hem deed zeggen: ik weet het eigenlijk niet wat God met mij voorheeft. Een paar maanden – of waren het misschien weken, dagen? – wist hij het ook niet, maar ging toch maar dóór en bewoog zich op een zijpad, en nog een zijpad... hij wist het toch eigenlijk wel, toen, maar nú, nu weet hij het werkelijk niet en zegt: ik moet in mijn bergvesting het teken afwachten waaruit blijken zal wat God met mij voorheeft. U zult misschien hierop willen antwoorden: ja maar hij is toch de gezalfde en zal toch de erekroon dragen? Inderdaad, vrienden, maar daartussenin: allerlei mogelijkheden, allerlei tragische mogelijkheden, daartussenin de tweespraak! David gaat ten slotte begrijpen dat niets zo gewichtig is als het uur dat vol is van de goddelijke tweespraak, dat niets zo belangrijk is als het zoeken van het aangezicht van de Heer in de zin waarin hij zelf daarover in de psalmen spreekt, namelijk als die Tegenwoordigheid die aanspreekbaar is. Hij weet dat het dialectische leven dat toch tussen God en mens en tussen mens en mens is, dat dat het ware leven is, en dat hij daar nu uitgevallen is.

Maar, en ik zei het al aan het begin van deze avond, men kan zijpaden gaan zonder uit zijn baan te vallen. En in de woorden die hij hier spreekt schemert iets door van dat hij voelt dat dit met hem het geval is.

En ziet, juist als hij daarmee bezig is komt tot hem de profeet Gad, een man die we niet kennen, welke tot hem zegt: nee, nee, niet in de vesting, “blijf in de vesting niet, ga heen, en ga in het land van Juda” (vers 5), dichterbij het gevaar moet je zijn, afhankelijker moet je worden. Niet dat het niet mag, maar ik moet je zeggen: het is beter dat je dichterbij het gevaar gaat, dat is dus ook dieper in de afhankelijkheid. Zo gaat hij dan weer op weg en zoekt zijn heil in het woud van Chereth, een bos, lang geen vesting, maar hij is weer in het hart van het heilige land!

En, mijn vrienden, toen hij daar in het bos overdacht wát God eigenlijk met hem voorhad, zou hij toen niet stil geworden zijn vanwege de fantasieën van het leven? Want niets is fantastischer dan de werkelijkheid, niets is dieper dan de fantastische inhoud die ontspringt aan de redelijke dialoog tussen God en mens, tussen de Heer en Zijn gezalfde. Wat zich dáár afspeelt, dát is het ware. Dat is geen zijpad, ook niet de rechte weg, maar het echte heiligdom, het heiligdom van de bezinning op de aanspraak die tot ons uitgaat.

Vrienden, zo moest het eigenlijk met ons ook zijn, dat wij verstaan wat een man, een leider eens gezegd heeft, meer nog: het met elke vezel van ons bestaan willen nazeggen: dat wij in de onzekerheid van wat God eigenlijk met ons wil, geen grotere volheid kenden dan het uur, de tijd, de stonde te beleven als de ruimte van de aanspraak, en als de ruimte van de verantwoordelijkheid. Het ligt ons ver te menen dat wij tegen deze volheid opgewassen zijn, toch weten we dat in de Aanspraak van God aangesproken wordt en dat in de verantwoording geantwoord worden mag, en ik weet Wie spreekt en antwoord eist! Dan gaan we ontdekken dat wanneer dit geloof is, hét geloof is, dan is het eenvoudig álles, dan is het eenvoudig het geleefde leven in zijn dialogisch gebeuren, in het goddelijk gesprek. Zo en zo alleen weten wij wat het is, in de werkelijkheid, bij tijden misschien, maar in volle klaarheid, maar dan ook zo diep dat onze herinnering eraan gesterkt wordt, wat het is te geloven en wat het daarom is niet te vergeten, hoewel men zoveel zijpaden is gegaan, en niet te verdwalen in de labyrinten van het leven. Amen.

Gebed. O Heer, het is zo wonderlijk om te leven en om U te zien leven, het is zo wonderlijk te bedenken dat Gij ons liet leven. Wij begrijpen het niet, het is niet te vatten en ontgaat ons in anderen en in onszelf, en bovenal in U. Nu danken wij u dat Gij tot ons komt om het zo eerlijk voor ons te stellen, niet door de mond van de een of ander, maar van Uw heilige profeten, hoe het ligt, opdat dat leven, dat ons anders zou verschrikken, ons nu zou sterken omdat Gij het weet, omdat wij die dingen samen met u weten, opdat het ons zou sterken te weten dat Gij met ons samen weet hoe dubbelzinnig, hoe vreemd, hoe onzinnig dat leven is, opdat wij eindelijk stil worden, en ja, opdat wij zullen zien dat alle zijpaden waarover Gij nog niet oordelen wilt, ja dat alle zijpaden komen naar de plaats van de bezinning, de plaats waar wij ons afvragen wat Gij met ons voorhebt.

Verberg Uw aangezicht niet voor ons, verwerp ons niet van voor Uw aangezicht en neem Uw Heilige Geest niet van ons, opdat wij volvaardig en met nieuwe moed in het pad van Uw geboden treden, zodat wij dan eindelijk, te midden van alle dubbelzinnigheid, leven in de orde van Uw getuigenis. Maar als wij dat ook niet konden, o Vader der lichten, [Jac. 1: 17] Gij, Gij zoudt ons hier zien verdolen en wij zouden geen uitweg meer weten. U zij eeuwig dank gegeven, o Vader, Zoon en Heilige Geest, dat Gij deelnemende aan onze

dubbelzinnigheden ons tegelijkertijd geeft de zekerheid van Uw heil. Aanvaard onze dank, die wij als een eenvoudig avondoffer U brengen, om Christus wil. Amen.

Zesde lezing over “Koning David” op woensdag 25 april 1945 in de Willem de Zwijgerkerk.
Spreker: Dr. K.H. Miskotte.

“De grote kans, de rechte adel”

*Gezang 301: 8 en 13.*¹⁵

Schriftlezing: 1 Samuel 24: 1-11, 17-23

Mijn vrienden,

De tegenstelling waaraan David, de gezalfde, lijdt is de tegenstelling tussen Gods beloften en zijn lot, tussen de zalving die hij heeft ontvangen en de verstoting die hij moet ondergaan. En die tegenstelling is zó groot en zó pijnlijk dat ze ons, hadden we genoeg geestelijke fantasie, ondragelijk zou voorkomen. Want, nietwaar, de gezalfde zit niet op de troon, maar hij is ook niet zichtbaar op weg daarheen, hij heeft geen gewone menselijke eer, hij heeft geen paleis, maar ook geen huis, heeft geen volk om zich heen, maar mist ook vriend en vrouw. Zó gaat de verborgen Heer van de geschiedenis te werk, dat de gezalfde ook geen plaats heeft waar hij het hoofd kan neerleggen.¹⁶

Aan de andere kant zit de verworpene daarentegen nog altijd op de troon, is ondanks zijn melancholische buien van voorheen vrijwel weer normaal en kan weer duchtig aan het vervolgen slaan, hij wordt weer hoofd van de soldaten, veldheer, verovert zich weer nieuwe faam, zijn leger wordt hem weer trouw, zijn lijfwacht is aan hem verknocht. Verder zijn er overal weer verraders die hem ten dienste staan. De vrouwen zingen niet meer in de straten de bekende beurtzang, het is uit met de verering van die kleine, verborgen, bleke, prachtige prins David.

En in de tabernakel zat op een orakel te wachten een zekere Doëg, en deze heeft uitgebracht wat David van de priester heeft verkregen. En wie Davids vriend is, die is... Sauls vijand. Wie geloof heeft in deze onzienlijke toekomst, die is verdacht en wordt object van vervolging. Wie David helpt, op welke wijze dan ook, al is het nog zo menselijk, die is des doods schuldig. Dat ondervond de priester Achimelech, die hem de toonbroden tot voedsel en het zwaard van Goliath tot wapen had uitgeleverd. Hij heeft, zo luidt de beschuldiging, “brood en zwaard hem gegeven” (1 Samuel 22: 13), “bovendien hebt gij God voor hem gevraagd – en dan zegt Saul er zo eigenaardig bij – dat hij zou opstaan tegen mij als een lagenlegger, gelijk het te dezen dage is”.

Nietwaar? Daar hebben we het weer: omkering van de waarheid. Precies het omgekeerde zeggen – maar dan met kracht en klem – van wat voor aller ogen is, en voor vanzelfsprekend laten houden wat voor niemand aanvaardbaar is, en dan nog grienen ook alsof je een miskende goedheid bent en medelijden nodig hebt, want iedereen is tegen je en niemand heeft begrip voor de moeilijkheden waarin de tiran zich bevindt.

¹⁵ Tien dagen vóór de bevrijding liet Miskotte twee coupletten van het Wilhelmus zingen...

¹⁶ Verwijst naar Mt. 8: 20.

Daar, op dat tempelplein, staan Sauls trawanten en hij zegt tot hen: “valt aan op de priesters des Heren... omdat hun hand ook met David was, en omdat zij geweten hebben, dat hij vluchtte, en hebben het voor mijn oren niet geopenbaard” (vers 17). Maar niemand van deze lijfgarde-heren durft het, ze weigeren dienst. Dan wordt Doëg, de verrader, gesommeerd het zelf maar te doen. En deze, een man, een *heros*, een kerel voor geen kleintje vervaard, een vent met “durf” zal wel eens even opknappen wat de anderen niet wilden doen. Hij hakt op de weerlozen in “en doodde te dien dage vijf en tachtig mannen” (vers 18). Eén ontkomt er, Abjathar, een zoon van Achimelech, en die vlucht naar David. Mooie God, prachtige God, die God van Israël, fijn heer. Dat staat in hoofdstuk 22.

En zo, in die verhouding, in die wanverhouding, in die door en door verleugende situatie, in die onhoudbare en alle hoop ondermijnende misère, moet David standhouden. Dat staat in hoofdstuk 23. Hij heeft niet meer te doen met één somber despoot, met één speer op een donker ogenblik, het is niet meer een stelletje mensen die hem schaduwen, bespioneren en aanbrengen, het is ook niet meer een troep *Feldgendarmerie* die, zoals wij zagen, in plaats van te arresteren nog kunnen vervallen in of zich verheffen tot profeteren en in geestdrift raken, nee, dat alles is het niet meer, maar het is al zover gekomen dat er nota bene een heel legertje geformeerd is om hem te pakken te krijgen. Op het eind van dit hoofdstuk horen we hoe de gezalfde eerst in de wildernis van Zif, daarna in de steppen van Maon wordt nagejaagd als een stuk wild. En dan eindelijk: hij, en met hem zijn avonturiers, ze zijn omsingeld, ze kunnen niet meer ontkomen. Nu is het dan ten slotte uit met dat ventje. Dan komt er echter een renbode het kamp binnenstormen en zegt: Saul, de Filistijnen zijn het land binnengevallen. Onmiddellijk maakt de hele troep rechtsomkeert en verdwijnt in tegenovergestelde richting. Dit betekent voor David en de zijnen de redding, want werkelijk, er zou anders niemand ontkomen zijn. Overigens, stel u even voor! Deze achtervolgingstroepen zijn onmisbaar voor de verdediging van het land! Zoveel mannetjes heeft Saul aan het front onttrokken om dit ene kereltje na te zitten dat hij elders zijn posities verzwakt heeft.

Neem dit alles, wat ik u in het kort uit deze twee hoofdstukken vertelde, even in uw herinnering mee en houd het vast als achtergrond van wat nu onze aandacht gaat vragen, ja, sterker nog, *dán* alleen zult u het geweldige kunnen peilen van wat ons nu voor ogen wordt gesteld. Hier ontvouwt zich een gans uitzonderlijk tafereel, waarin het zedelijk verhevene, de rechte adel, zich op een gans uitzonderlijke wijze openbaart, op een wijze die ons wel mag ontstellen én versterken, naar ik hoop.

Daar valt nu Saul door een toeval in Davids handen. En, zoals zo vaak in het Oude Testament, wordt dit hele stuk gemarkeerd door de herhaling van telkens dezelfde woorden, die dit gedeelte als het ware als een *leitmotiv* beheersen, namelijk de ‘dag’ en de ‘hand’. De dag, dat is de tijd, de gegeven tijd... de hand, dat is de daad, de gereede daad. De tijd is ons onttrokken, de hand is ons eigendom. En deze hand en die dag komen nu bij elkaar, die handen slaan in de ruimte van deze dag, om de zuivere daad te doen, om hun grote kans te grijpen.

Gód maakt de *dág*, dat wil zeggen een gevulde dag, een geschikte gelegenheid, het hoogmoment. Gód... zeggen de mensen dan, want zoiets *kán* geen toeval zijn, menen ze.

Maar dat “het kan geen toeval zijn” klinkt ons toe met een bijzonder accent: de dag komt naar mijn hand toe en mijn hand hoeft zich maar eventjes te bewegen om de dag te grijpen... en nú is het jouw dag, o Saul!... en het begin van de gloriëdag van de réchte gezalfde. Maar David, ondanks zijn kennis van Sauls terreurdaden, ondanks zijn eigen hang en drift bevrijd te worden van deze druk en dit onmogelijke leven dat die ander hem veroorzaakt, ondanks zijn inzicht in de klaarblijkelijke willekeur waarmee Israël geregeerd wordt en de kans het land van deze despoot te bevrijden, David laat deze kans voorbijgaan. En nu de tekst.

Als Saul is weergekeerd van zijn succesvolle strafexpeditie tegen de Filistijnen zet hij zonder te pauzeren de vervolging van de kleine, gehate troonpretendent voort, onmiddellijk als er een nieuwe verrader is om Davids schuilplaats aan te geven. Altijd schijnen er weer van die kerels te zijn die zich voor dit ongerechte werk lenen, hetzij tegen beloning, hetzij met een vreemd duivels plezier anderen te zien lijden. Daar is weer zo’n lammeling met: “Zie, David is in de woestijn van En-gédi” (24 vers 2). Dat is aan de oostzijde van de Judese bergen, een plaats waar ze hem nooit zouden hebben verwacht, vlak bij de Dode Zee. Nauwelijks is dit Saul ter ore gekomen of hij maakt zich op. “Toen nam Saul drieduizend uitgelezen mannen uit gans Israël – keurtroepen uit het gehele land, en niet bijvoorbeeld alleen uit zijn eigen stam Benjamin – en hij toog heen, om David en zijn mannen te zoeken boven op de rotsstenen der steenbokken” (vers 3). Daar, hoog bij de dieren, in een eenzaamheid die wel zou moeten meewerken hem grimmig te maken, daar in dat onherbergzame hol waar hij wel zal verwilderen, daar is dat gezelschap van onthechten en avonturiers dat hem wel zal demoraliseren, daar ergens, daar bij die dieren, daar is die vriend die hem, Saul, naar de kroon steekt, die concurrent om wie de klare schijn hangt van de belofte. Maar voordat hij zo hoog is moet hij eerst langs de schaapskooien, die lager langs de weg liggen. Bij die schaapskooien is een spelonk, waarheen Saul zich begeeft om “zijn voeten te dekken” (vers 4). Hij moest zich even “verwijderen” om zijn behoeften te doen. Een wonderlijk trekje, mijn vrienden, wat toch ook weer kan bijdragen om het totaal te verdiepen. Want wat is dat niet een onnozele bezigheid, een menselijke, al te menselijke, ja eerder animale bezigheid. En in die hurkende houding wordt hij door de vervolgers aangetroffen, dat prikkelt, de eerbied gaat weg, dáár is de kans om de dag te vieren en de dag te grijpen.

“David nu en zijn mannen zaten achter in de spelonk” verscholen: vrij onveilig om op de hoogte van de schapen te vertoeven in plaats van op de hoogte van de steenbokken. Bij die schaapskooien geeft men zich te veel bloot. Toen het bataljon eraan kwam hebben ze zich zo ver mogelijk achter in dat hol teruggetrokken. En Saul, die zich even van de troep moest verwijderen, om de bekende reden, gaat alleen naar binnen. Door het schelle zonlicht nog verblind bemerkt hij niets van de reeds in die spelonk aanwezigen, en zij, ja zij daarachter tegen die wand gedrukt, zij zullen zich wel verwonderd hebben over het vergezicht dat hun daar werd opgedaan. Het is ook geen kleinigheid. Eerst ben je in angst, je denkt dat het gevaar veraf is en dan is het ineens vlakbij. Maar ze komen er weer bovenop. Dan vallen ze als het ware uit de koets¹⁷ vanwege de onschuld van het geval, die vervolger, die daar in een

¹⁷ Van Dale *GWNT*: uit de koets vallen: ontchuchterd worden.

dergelijke situatie zich voor hun ogen vertoont. Dan, als ze zich ook daaruit weer opgerukt en zich weer in de voegen gebracht hebben, komen ze tot het peilen van wat daar gebeurt: maar dit, nee maar dit is hét moment, hier moet je de stonde in aanvoelen. Natuurlijk, je bent even verbouwereerd, maar dan... als de duvel erop los! “Zie – zeggen zij tot David – de dag in welke de Heer tot u zegt – let even goed op – zie, ik geef uw vijand in uw hand” (vers 5).

De dag, de dag die bereid is, de dag die ook wat zegt, waar de Heer wat zegt. Nu, wanneer zegt een dag ons iets? Wel, natuurlijk in verband met andere dagen waarop wij allerlei hebben ervaren. Tegen de achtergrond van de schuld van Saul was daar het recht van David, en die twee wijzen nu samen naar dezelfde stonde, komen nu bij elkaar in deze dag. Tegen de achtergrond van de doodsdreiging, altijd maar weer, en de mogelijkheid eindelijk weer tot bevrijding te geraken, en die twee leunen tegen elkaar aan in deze dag. De tijd van slachtoffer te zijn en de tijd van triomfator te zijn treffen hier samen. Dé grote kans is daar. Klaarblijkelijk, het kan eenvoudig niet anders, hebben ze hier te doen met de *providentia specialissima*,¹⁸ met de zeer bijzondere Voorzienigheid van God.

Dan komt daar nog bij dat de eerbied weg is. De eerbied voor de majesteit van de koning, die, al is het in een grove ziel op een grove wijze, in deze lieden nog leefde, wordt, als ze de “koning” daar zó zien zitten in die houding, wel tot nul teruggebracht. Het is wel niet erg verheven, maar vulgaire zielen storten zich dan onmiddellijk op zo’n gevalletje, als zou het een bewijs zijn dat alle mensen “gelijk” zijn, alle mensen gaan dood, alle mensen motten eten, alle mensen motten hun behoeften doen, dus alle mensen zijn gelijk. Zo is het moment van het wegvallen van de laatste eerbied ook het moment van het wegvallen van de laatste rem. Ook de kamerdienaar van Napoleon had niet zo veel eerbied voor Zijne Majesteit, omdat hij Zijne Majesteit wel eens in *négligé* had gezien. Maar dáárom is het ook maar een kamerdienaar, een *valet*. Wéé ons als deze knechten zelf Napoleon gaan spelen.

Zij voelen de grote kans, vooral ook vanuit hun religieus interpreteren van de gebeurtenis. O vrienden, daarom raken we nooit uitgelezen in de Bijbel. Het zijn maar doodgewone verhalen over de lotgevallen van doodgewone mensen, verhalen die in sacrale trant tot ons komen en ons zeer veel te raden, zeer veel te duiden, maar ook zeer veel te verstaan geven. Wat is dat toch dat deze “heren” nu plotseling zo hevig met de Heer in de weer zijn. Natuurlijk, zij hebben altijd wel “geloofd” in God, daar niet van, maar nu wordt het plotseling een realiteit voor hen, nu gaan ze praten over dat de Heer iets zegt. Nota bene een Woord dat anders verborgen genoeg is, is voor hen, nu ja, apert.

Vrienden, het vulgus gelooft in niets, behalve, als het hun uitkomt en zij er een kans in zien, in de Voorzienigheid. Dat is in alle tijden zo geweest en in alle staten! Ik heb hier niet op het oog het vulgus in maatschappelijke zin, maar in geestelijke zin, lieden dus die geen enkel geestelijk leven hebben, mensen die denken: het is duidelijk, wat wil je nog? Waarom dan duidelijk? Wel man, de “ervaring”, de feiten, die bewijzen toch dat God zegt: Ik geef hem in jouw hand? Het is toch glashelder dat God zegt: zie, de dag, de ervaring, de feiten... en daarom zie: Ik geef uw vijand in uw hand. Kijk maar goed, dan zul je toch moeten toegeven

¹⁸ Term van Johannes Calvijn.

dat de feiten onweersprekelijk zijn? En het zijn alleen maar fantasten en wonderlijk vreemde luitjes die zich onttrekken willen aan de feiten.

En dan voegen ze er nog aan toe: “en gij zult hem doen, gelijk als het goed zal zijn in uw ogen”. [vers 5] Ja, dat karweitje is aan u wel toevertrouwd.

Herinneren wij ons nog even wat wij aan het slot van het derde zijpad hoorden, waar David eindigde met te zeggen: “totdat ik weet wat God met mij doen zal”. Niet uit het Lot of zoiets dergelijks wilde David afleiden wat hem te doen stond, maar uit het Wóórd. En dat Woord zal hem stellen in een bepaalde ver-antwoord-elijkheid. Hij leidt niet uit de feiten af wat God wil, maar hij beschouwt de feiten als de ruimte waarin het Woord nog moet komen klinken. En in overeenstemming daarmee is nu ook hier zijn gedrag. Hij handelt niet krachtens de situatie, maar handelt in ver-ant-woord-elijkheid.

De mannen hebben hem aangepord – let u eens even op hoe prachtig dit alles geschreven is, ja als schriftuur is het al meesterlijk! – David is opgestaan, je moet, je kan eenvoudig niet anders dan erop reageren, dichterbij kruipt hij, nog een schrede, nog een schrede, en dan... “en sneed stilletjes een slip van Sauls mantel”.

Het is me wel een dag, wel een gelegenheid. Hij strekt zijn hand uit naar die dag. De hand vat die dag, omdat die dag zelf als het ware bijna zijn hand heeft gevat en opgezogen, hem bijna heeft gedwongen om nu tot dáden te komen. Maar als hij het wil gaan doen, opdat het hart niet verstart van ellende de dag te hebben laten voorbijgaan, als hij hét wil gaan doen, als hij bijna bevrijd is, als hij bijna zich tot gezalfde in de zogenaamde realiteit heeft verheven, dan... kruipt hij stilletjes, als een kwajongen, met een stuk van Sauls mantel weer terug in het donker.

Natuurlijk dacht hij op dat beslissende moment ook aan de overmacht van de keurtroepen buiten voor de ingang, natuurlijk vreesde hij ook voor ontdekking, zeker, zeker, maar de eigenlijke reden waarom hij de dag niet greep was een andere. Want zelf toen hij nog niets anders gedaan had dan een kwajongensstreek uithalen, zelfs toen sloeg hem zijn hart (vers 6), zelfs toen bonsde en bonsde zijn geweten in hem, omdat hij het bijna gedaan had, en omdat hij het symbolisch wel gedaan had. Want naar oosterse opvattingen is de mantel een stuk van de persoonlijkheid en is volgens hun rechtsopvattingen wat David hier doet een schennis van de persoon van de koning. Dit hangt samen met de voorstelling dat het fluïdum van de drager in de mantel blijft zitten. Maar hoe dan ook, voor David was dit afknippen van die mantelslip een moment waarop er een schok door hem voer en zijn hart heftig begon te bonzen.

Hebben wij hier iets te leren, vrienden?

Misschien aangaande de vraag: gij zult niet doden? Ik geloof het niet. Zeker, een zeer belangrijke vraag, of het leven altijd gerespecteerd moet worden, of dat er momenten zijn waarop het ook anders kan liggen. Elders licht de Bijbel ons over deze dingen vrij klaar voor. Misschien aangaande de vraag of wij ons al dan niet mogen verzetten tegen de overheid, ook niet tegen een verkeerde? Ik geloof niet dat dit de tendens van dit verhaal is. Elk verhaal in de Schrift heeft zijn eigen tendens en steeds moeten we ons bij het lezen goed afvragen: wat wil ons hiermee nu gezegd zijn. Maar wat die vraag betreft, ook in dat opzicht kunnen we elders in de Bijbel beter terecht.

Of gaat het misschien over de vraag die Calvijn zoveel heeft beziggehouden, namelijk of de tirannenmoord soms te verantwoorden is? Ook deze vraag, hoe belangrijk overigens ook, is mijns inziens hier niet aan de orde.

Over al deze dingen licht de Schrift ons elders voldoende in. Bovendien, de factische, zelfs de goede machthebbers van onze staten, zijn nog niet wat de gezalfde in Israël is.

Nee, wat we hier hebben te leren is naar de bedoeling van de sacrale tekst iets héél anders, de schrijver bedoelt met ons te komen voor het raadsel en de troost van Gods voorzienigheid. Vandaar dat het grondthema is de dag en de hand, hoe die elkaar vinden, maar ook hoe die aan elkaar voorbijtasten, en toch eigenlijk, zoals we aan het eind zullen horen, weer niet aan elkaar voorbijtasten.

Het verschil tussen David en de zijnen is dit: zijn mensen zeggen: “zie de dag”. Dat zegt David ook, dáár is hij het wel mee eens, maar hij ontkent dat dát feit alleen iets zegt. Zijn mensen zeggen: “zie de dag in welke de Here tot u zegt... zie, Ik geef hem in uw hand”. Is dat nu wel zo? David hoort het niet. Voor hém is het niet zo, en daarom is hij de réchte godsvruchtige. De mensen werken graag en gauw met de Voorzienigheid: wij zijn onrechtvaardig behandeld, wij voelen ons aan alle kanten verlaten, wij dit en wij dat, en nu is er dit gebeurd... dus, dus... de Voorzienigheid. Wat wil je nog meer, de feiten wijzen er toch heel duidelijk op?

De soldaten willen de wil van God uit de situatie afleiden, David zélf echter weet de situatie als een ruimte waar het Wóórd nog moet komen, hij wacht daarin nog op een gebod! Niet op zichzelf spreekt de situatie, spreken de feiten een duidelijke taal, want, nietwaar, waarom zou de tegenstander van zijn kant niet precies hetzelfde beweren en op grond van: het is mijn dag, alle normen met voeten treden. Nee, zo is het niet. Er moet een inspraak komen in de *conscientia*, in het hart, die de schalen hanteert van: gij zult niet doden, gij zult het recht verdedigen, gij zult de gezalfde van de Heer respecteren, en doet doorslaan naar de ene of andere zijde. En wanneer die schalen in hun schommelen tot staan gebracht worden en doorslaan naar deze of gene zijde, ook dan is het zo dat de geldigheid van die inspraak ons eigen risico niet opheft, ook dan is het zo dat men aan een buitenstaander niet duidelijk kan maken dat dit nu juist Gods Woord is. Niettemin blijft het voor de mens in een dergelijke situatie een opdracht: als hij het doet, dan doet hij het volkomen verzekerd, omdat hij volkomen verzekerd is dat hij niet eigenmachtig handelt, maar door de inspraak die het bonzen van zijn geweten stelt.

De Heer heeft David niet gezegd: dood hem, nee, de Heer heeft David iets anders gezegd en daarom sloeg hem het hart zo geducht, namelijk dát hij al te ver was gegaan. Niet een willekeurig, maar een zeer bepaald gewicht geeft de doorslag, namelijk dat Saul de gezalfde van de Heer is. Ook nu nog, als tiran. Ook nu nog, terwijl hij daar zo wonderlijk gehurkt zit. Ook nu nog, terwijl hij zoveel te klagen heeft, moet David onder het gericht van God door, onder het gericht van het goddelijk recht, onder het gebod.

Maar, zeggen wij, hoe kan nu een mens dat volhouden, terwijl hij gehoord heeft van de vreselijke terreur tegen de priesters van Nob. Hoe kan een mens die zo achtervolgd is en als een dier in het nauw gedreven, Saul nog sparen, Saul, in wie hij in plaats van de deemoed de rebellie heeft zien rijzen in de geestelijke crisis die over deze kwam. Of, horen we, is het wel verantwoord een dergelijk mens in leven te laten als we ons gaan bezinnen op wat voor

kwaad hij allemaal nog wel aanrichten kan. En hoe kan hij het volhouden, terwijl hij weet dat hij de gezalfde is. Dan rijst de vraag, en dat is maar niet zo eens een vraag, maar een diep godsdienstige: zijn er dan twee gezalfden? Is Saul dan niet de verworpene en hij de verkorene? Kunnen er wel twee tegelijk zijn?

Het antwoord van de tekst is hierin heel duidelijk. Ja, dat kan. En daarin ligt nu heel het geheimenis, heel de diepte van Israëls bestaan, en daarin ligt de grootheid van de teksten waarmee we bezig zijn. Die twee gezalfden drukken samen de soevereiniteit van God uit, zij staan in elkaars licht, zij zijn elkaars schaduw, om samen te verwijzen naar God, en samen aan de dag te brengen de gratie Gods, wat het is bij de gratie Gods te regeren. Want de gratie Gods wordt verdonkerd als het niet duidelijk is en duidelijk blijft dat de gezalfde als gezalfde zijn eigen troon niet kan veroveren. Als het bij de gratie Gods is, dan kan de gezalfde die nu op de troon zit zijn troon niet verliezen door de actie van de andere gezalfde. Dan is het niet in de hand van de een om de ander uit de weg te ruimen. De troon moet hun gegeven worden door... een andere hand! Ook Gods hand zal later aan Saul handelen door mensenhand – de Filistijnen – maar het zal een ándere hand zijn, een hand die niet tot hem gekeerd is met de bedoeling de gezalfde uit de weg te ruimen, het zal zijn eigen hand zijn! Er zal een eind komen aan de dialectiek van de verworpene en de verkorene. Maar de ene gezalfde zal de andere niet uit de weg ruimen, want hij staat en hij valt [met] zijn eigen Heer.

Aan de andere kant moeten we echter ook zeggen: het ligt toch heus niet zo voor de hand om dit in te zien. Goed, we zijn dan af van die valse vroomheid, die zegt: mens, het is toch duidelijk, de feiten wijzen erop. Maar... we vervallen even goed in een valse vroomheid als we onmiddellijk zeggen: nou, het is nogal glad, natúúrlijk mag je dat niet doen, natuurlijk moet je met je handen van hem afblijven.

Doch hier staat: “De Heer late verre van mij, dat ik die zaak doen zou aan mijn heer” (*vers 7*). Het is niet omdat David zo’n prachtvent is, zulke ideale beginselen heeft volgens welke hij handelt, of zulke enorme ethische normen waaraan hij vasthoudt en zegt: ik zal een braaf en onbesmet man zijn en blijven. Nee, dat niet, ik begrijp best hoe een mens ertoe komen kan, want ikzelf ben er vlak voor geweest, maar ik had Gods hulp nodig om me daarvoor de vrijwaren.

Dat is toch ook de toon van ons oude volkslied, vrienden:

Voor God wil ik belijden
en Zijner grote macht,
dat ik tot genen tijden
de koning heb veracht,
dan dat ik God de Here,
der hoogste Majesteit,
heb moeten obediëren
in de gerechtigheid.¹⁹

¹⁹ Gezang 301: 15 (1938). Het Wilhelmus was verboden gedurende de bezetting, vandaar “ons oude volkslied”. Toch durfde Miskotte het aan om op deze avond – tien dagen vóór de bevrijding – vers 8 en 13 vooraf te laten zingen en dit vers 15 te citeren.

En dit zou geen gerechtigheid zijn geweest? Niet omdat wij het theocratisch beredeneren, maar omdat de inspraak die wij ontvangen niet de inspraak is van: ziet, de Heer zegt... maar de inspraak van God, die hem wat ánders zegt. En het hart sloeg in hem.

Het geheimenis van de verkiezing zou geschonden zijn als de ene gezalfde de andere ombracht. In die tweeheid stand te houden, dat is een bijzonder bewijs van de vreze Gods, en... daarbij te weten dat ook de vreze Gods van GóD komt.

En David, die niet “ziet” dat dit de dag is, moet nu de anderen in die spelonk de baas worden, de anderen die menen dat het wél de dag is. Razend zijn die kerels, stapel vinden ze hem. Die zijn eigen hand niet wil uitstrekken, moet de handen van anderen betomen. Maar hij houdt ze niet met zijn handen tegen – prachtig, zoals overal die hand in dit verhaal naar voren komt – maar met wóórdén! Overigens geen kleinigheid om deze mannetjesputters op die wijze in toom te houden.

Er is een Duitse vertaling, welke ik gaarne gebruik, en die het zo zegt: “*David risz seine Mannschaft mit Reden herunter*”²⁰, hij rukte ze neer op hun plaats waar zij behoorden te blijven. En hij deed het door te spreken, met de geest, naar de overmacht die ook het geheimenis van zijn godsvrucht was, ook het geheimenis van dat hij in die situatie van daarstraks zo had gestaan en gedaan. Boven het smeulende, het brandende van hun persoonlijke haat, de haat van tekortgekomenen, straalde het licht van zijn godsvrucht als een mácht.

Saul, zo staat er, maakte zich op uit de spelonk, toen hij die noodzakelijke zaak had verricht, en ging vrolijk en, in letterlijke zin, van de prins geen kwaad wetend, weer zijn weg (*vers 8*). En dan... kinderlijk en aangrijpend tegelijk, gaat David iets heel geks doen, nota bene met die drieduizend man vlakbij. Op een veilige afstand achter Saul, ja hij kon zich niet bedwingen, dát moest hij er toch ten minste van hebben, dat kleine beetje plezier, op een veilige afstand geeft hij *acte de présence*: mijnheer koning, ik was vlak bij u en het zag er eventjes werkelijk niet mooi voor u uit, ik heb een moment met u kunnen doen wat ik wilde. Deze bevrediging moet hij hebben, met dit tevoorschijn komen. Het accent ligt hier anders dan later in hoofdstuk 26, waar een dergelijk geval zich voordoet, maar waar hij in zijn tevoorschijn komen Saul op meer of min ironische wijze wil wijzen op het gevaar waarin deze door de onvoldoende bescherming van zijn krijgsoversten is geraakt.

Maar als wij nu goed hóren – en in de Bijbel moet je met je ogen hóren, het geschrevene moet Wóórd worden – dan merk je dat het hier gaat om de rechtvaardiging van deze dag. De hand grijpt die dag niet, maar toch grijpt hij die dag. En dat is wat hier staat! David riep Saul na, niet om hem te ironiseren, maar om hem te bekéren, om met dat hart, dat zoveel kansen heeft laten gaan, zich op te maken dat andere hart te treffen in dit onvergelykelijke moment. Daarvoor is het dé dag!

Zo staat het er ook: “Zie, te dezen dage hebben uw ogen gezien – door de mantelslip die ik u hierbij toon – dat de Heer u heden in mijn hand gegeven heeft in deze spelonk” (*vers 11*). Hoort u het goed? Daarin is David het met zijn mannen eens, niet de Voorzienigheid, maar de Heer heeft hem in zijn hand gegeven. Maar: ik heb niet gehoord dat ik u uit de weg moest ruimen, nee, ik heb wat anders gehoord en ik hoop dat je het óók hoort: bekeert u! Deze dag

²⁰ Vertaling Buber/Rosenzweig. Latere edities hebben ‘verschalt’ in plaats van ‘risz herunter’.

en mijn hand waren op elkaar ingesteld, maar het zei mij niet, wat de anderen meenden dat het zeggen moest: “zie toch mijn vader” (*vers 12*), dit is de dag, dat gij iets moet zien. Vrienden, wat is dat toch een prachtig stuk. En ik mag wel zeggen, het is heus niet zo eenvoudig om hier een enigszins passende titel bij te bedenken. “De grote kans, de rechte adel.” Natuurlijk, het is een blijk van grootmoedigheid wat David hier doet. Als David er geen belang bij heeft dat Saul slecht is en zich compromitteert. Maar nee, hij moet de kans hebben zich te bekeren. De rechte adel gunt hem die kans. Welk een moeilijk te peilen grootmoedigheid. En toch... is ook dit weer te klein gedacht. Heus, wij hebben er geen belang bij, en de Bijbel ook niet, om David tot een mooie jongen te maken. Nergens in de Schrift worden “morele” voorbeelden gesteld om na te gaan doen, evenmin als er slechte voorbeelden gesteld worden om ons te waarschuwen en af te schrikken. Nee, mijn vrienden, niets daarvan. Het gaat in de Heilige Schrift om Gód, altijd weer om Gód, die anders is! Die rechte adel is de aandrift van de godsvrucht zélf, die niet wil dat die ander verloren gaat.

Dan, en het kan – menselijk gesproken, zeggen wij – ook niet anders, gaat er bij Saul iets gebeuren, dan komt er in zijn hart iets wat op bekering lijkt, en hij zegt: “is dit uw stem, mijn zoon David”? (*vers 17*) Niet te begrijpen... uw stem... mijn zoon, letterlijk staat er schoonzoon, maar dat zat Saul niet zo hoog, dat David met zijn dochter gehuwd was, het is hier veel breder en intiemer bedoeld, zoals zo vaak in Israël: mijn zoon, mijn jongen. “Toen hief Saul zijn stem op en weende”. Zulk een stem, op dat ogenblik, kan niet anders beantwoord worden dan met deze stem, met dit alleen maar snikkende geluid. “En hij zei tot David: gij zijt veel rechtvaardiger dan ik” (*vers 18*). Rechtvaardig betekent in de Bijbel niet zoiets als eerlijk en oprecht, hoewel dat ook belangrijk is, maar: in de rechte verhouding tot God. Gij zijt veel meer in de rechte verhouding tot God dan ik. En dat zie ik, dát, dat is voor mij de dag, de zin van deze dag, dat zie ik voor ogen in die wapperende slip, dat hoor ik in die stem die zo dicht bij mijn oor en bij mijn hart is. “Gij zijt rechtvaardiger dan ik, want gij hebt mij goed vergolden, en ik heb u kwaad vergolden”. Er staat niet: gij hebt mij kwaad vergolden en ik heb u goed vergolden, maar: gij hebt mij goed vergolden, namelijk voor kwaad, en ik heb u kwaad vergolden, namelijk voor goed. “En gij hebt mij heden – daar is weer de dág – aangewezen, dat gij mij goed gedaan hebt” (*vers 19*). Dan breekt hij echter uit in verbazing – het is toch feitelijk ook te gek om los te lopen – “zo wanneer iemand zijn vijand gevonden heeft, zal hij hem op een goede weg laten gaan?” (*vers 20*) Hoe bestaat het, hoe bestáát het!

“De Here nu vergelde u het goede – en dan gaat het weer afglijden – voor deze dag, die gij mij heden gemaakt hebt”. Ach, dat is dus het grote van deze dag voor Saul, dat het de dag is die David hem gemaakt heeft, het is de dag dat David, door niet te handelen, voor hem heeft opengehouden, zodat... hij nog leeft. Het is een dag van uitredding, niet van bekering, omdat het niet de dag is die God hem bereid heeft, maar die David hem bereid heeft.

O vrienden, wat kan een mens royaal zijn en ruim en breed, en in zijn spreken toegeven en belijden, en grif, al te grif zeggen: je bent veel hoger en edeler en humaner dan ik. Maar ook dat kan een wijze zijn om aan God te ontkomen! Daarom, als Saul zo breed en veel te grif concludeert: op een koninklijke wijze zult gij koning worden (*vers 21*), dan is dat niet een

uiting van vroomheid en deemoed. Integendeel, als Saul op deze dag zelf récht koning wil zijn, dan zou het niet nodig wezen dat David koninklijk koning zal worden.

Hij gebruikt deze dag niet als een situatie waarin Gód hem iets te zeggen heeft. Liever dan zich te bekeren aanvaardt hij deze situatie als een noodlot, zijn noodlotsbezegeling. Hij gelooft in die situatie, hij gelooft in de feiten met dat voorgevoel van: ach, aan mij is toch niets verloren, voor mij is toch geen plaats meer op deze aarde, het is bij mij alles paarden voor de zwijnen gegooid. [Mt. 7: 6] O, mijn vrienden, dat klinkt zo diep en zo vroom, maar ook dát is een zich onttrekken aan de hand van God! Saul wist immers niets daarvan dat David gezalfd is. Wél weet hij dat het harpspel zijn buien gestild heeft, wél weet hij dat Jonathan, de edele, Davids vriend is en bij herhaling heeft betuigd dat David niets dan goeds voor hem, Saul, heeft gedaan. En nu heeft hij die ellendige methode om uit de ervaring af te lezen wat de dag van hem eist. Uit de ervaring van deze dag leest hij af dat het wel zo zal wezen dat het met hem afloopt, dat hij slecht is en verworpen zal wezen. In hogere orde is die zelfverwerping objectief in overeenstemming met Gods Plan, maar subjectief is dat nooit een antwoord op de situatie, is het geen zelfverwerping als antwoord op de dag die hem is aangewezen, aangeboden. Integendeel, het is een zich terugtrekken in zichzelf, in eigen bestaan en bestand, en zeggen: laat nu maar komen over mij wat komen moet, er is toch niets meer aan te doen.

Eén vraag heeft hij nog. Kijk, zegt hij, ik zou het erg griezelig en naar vinden wanneer mijn naam zou worden uitgeroeid uit mijn geslacht. Het geslacht moet blijven leven (*vers 22*). Overigens berust hij. Maar ook dit is een valse berusting die, moet ik zeggen, alweer objectief in overeenstemming is met Gods Raad, maar subjectief niet uit godsvrucht geboren is, maar uit fatalisme! En het enige dat hij naast dat fatalisme nog wil vasthouden is dit: dat de lui nog moeten leven, leven, leven. Dit hangen aan de naam en aan het geslacht is een demonische verkering van het veel groter bedoelde woord van Dostojewski, dat het leven meer is dan de zin van het leven.²¹ De zin van het leven... ach wat, ik geef mij verloren, maar het leven, het lieve beste leven moet dóórgaan, beloof je me dat, David? Hoe burgerlijk, mijn vrienden!

Nu ja, goed, en met weemoed, niet zonder teleurstelling deed David het: “en hij zwoer aan Saul” (*vers 23*). “En Saul ging in zijn huis”. Waarom nam hij zijn “zoon” David niet mee? Waarom is er geen verzoening, geen innerlijke bevrijding? En omgekeerd: “maar David en zijn mannen gingen op in de vesting”. Inderdaad, David betrouwde zichzelf Saul niet toe, want hij wist vooruit wel dat het nog veel erger zou worden.

Dit was een dag. Niet de dag waarop de verworpene geveld werd, maar waarop hij nogmaals geroepen is. Want ook de bestemming van de verworpene is geen andere dan dat hij object is van het Woord.

Eén trekje moeten wij ten slotte niet vergeten. Waarom klauterde David met zijn mannen weer in die bergvesting terug? Wel, omdat hij ook wel min of meer uit ervaring wist: Saul is beschaamd, en machtige mensen die beschaamd zijn, kortom die een figuur hebben gemaakt, wel, die moet je vrezen en zo veel mogelijk uit de weg blijven. Hoge heren te

²¹ Uit een dialoog van Aljosja en Iwan in *De gebroeders Karamazov* (1880).

beschamen is gevaarlijk, want een dergelijke beschaming is een bijzondere motor tot reacties om zich te vermannen, zich te herstellen. Daarom, een schrikbewind dat in zijn hemd gezet wordt is nog veel verschrikkelijker.

Zo zinkt deze dag en de kans van deze dag weg in het grauw van de dagen. Maar de grote kans die David geboden was heeft hij laten gaan vanwege de rechte adel, beter: vanwege hoge Deugden van God, die iets anders sprak dan wat de zogenaamde voorzienigheid sprak. Want, mijn vrienden, daar moet het toch bij blijven, dat het menselijk leven niet rust op de feiten – want dan zijn we straal ongelukkig omdat we alle kanten uit kunnen, ook al is het voordelig voor ons – maar op het gebód!

't Is trouw, al wat Hij ooit beval.
Het staat op recht en waarheid pal
Als op onwrikb're steunpilaren.²²

En daarom: de vreze des Heren is het beginsel der wijsheid, allen die deze zoeken hebben goed verstand [naar Ps. 111: 10]. Bovendien is het nog zeer praktisch om niet religieus te wezen, maar gelovig. Het is zeer praktisch om niet de situatie te duiden naar ons religieus gemoed, maar om zich in de situatie te begeven om te horen wat God met ons voorheeft. Amen.

Gebed. Wij danken U, getrouwe God en Vader, dat Gij ons de Heilige Schrift hebt gegeven om ons wijsheid te leren, wijsheid in alle mogelijke omstandigheden, wijsheid in het tragische en wijsheid ten aanzien van het komische, wijsheid waarbij we onze bijdrage mogen leveren en wijsheid waarbij dat alles ons ontvalt. Dat wij Uw grootheid en grootmoedigheid, Uw vrijmacht en Uw majesteit mogen eren met een waarachtig godsvruchtig hart. Wij vragen het U om Uws Naams wil alleen. Amen.

Psalm 111: 5 en 6.

²² Psalm 111: 5 (1773).